

Mona Krisztina

A kortárs irodalom *a magyartanításban*

Tanulmányok a magyartanítás gyakorlatából · I. kötet

„A vers otthon
van bennünk,
mint titkos
táj a térképen.”

— Parti Nagy Lajos

99

mert volt egy ország,
vagyis ország nem is volt,
csak az első szó,
és a többi majd ezután,
mert volt egy ország,
ahol minden mondat
kezdődhetett volna.

— Tóth Krisztina

KORTÁRSOK

SZÖVEGEK – KONTEKSTUSOK

IRODALOM ÉS JELEN

TÉMA: identitás, emlékezet, otthon

Kulcsszavak:

- én és világ viszonya
- nyelv mint otthon
- közösség és magány

KÉRDÉS:

Mit jelent ma
„otthonnak lenni”?

Idézetek:

„Az irodalom
nem válaszokat ad,
hanem kérdéseket
nyit.”.

A kortárs irodalom a magyartanításban

Tanulmányok a magyartanítás gyakorlatából · I. kötet

Szerző: Mona Krisztina

© Mona Krisztina és Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó és a szerző előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

Tartalom

Előszó	5
1. Krasznahorkairól - diákoknak	11
Az irodalmi Nobel-díj szerepe a magyartanításban	12
Az órai feldolgozás menete	15
Műértelmezés - irányított kérdésekkel	18
A novellától az életpályáig	27
2. Dalszöveg az irodalom határterületein	31
Tanárként tanulni	32
A dalszöveg mint költői kifejezési forma	35
A Partért kiáltó kötet	38
Irodalmi kapcsolatok	47
3. Grecsó Krisztián: Valami népi	51
A kortárs írók szerepe a szövegértelmezés fejlesztésében	52
A kaleidoszkóp sokfélesége	56
A Valami népi kötet világa	59
4. Versösvény és versfilm az irodalomórán	72
Az értelmezési kísérletek menete	77
Tanulságok	85
5. Emlékmű vagy velünk élő múlt?	88
Egy sokoldalú regény	89
Mozaikkockák és kérdések	91
A múlt megismerésének története	93
Saját múlt - közösségi múlt	100

Őszinteség – leplezetlenség	102
Az idő kérdése	104
6. Varró Dániel: Mi lett hova?	106
1. Előzmények: a hitvesi líra fogalma	108
2. A Mi lett hova? világa és önértelmezése	109
3. A Mi lett hova? felépítése és sokszínűsége	112
4. A hitvesi líra hagyománya a kötetben	115
5. Összegzés	120
Felhasznált irodalom:	121
7. A kortárs irodalom tanításának értékei és lehetőségei	122
A kamaszkor küszöbén	125
„... meggyógyul az én lelkem”	134
A regény világa és elbeszélésmódja	138
A regény feldolgozásának lehetőségei	143

Megjegyzés: A tanulmányok 2019 és 2026 között születtek. A tantervi, érettségi és intézményi szabályozásra vonatkozó utalások az egyes írások keletkezésének időpontját tükrözik.

Előszó

Ennek a kötetnek az írásai több év tanórai tapasztalataiból születtek. Közös kérdésük, hogyan lehet a kortárs irodalmat úgy bevinni a magyaróra, hogy a diák számára valódi olvasói tapasztalattá váljon, a tanár számára pedig használható lehetőséget kínáljon a szövegértés, a műértelmezés és az irodalmi műveltség fejlesztésére. A kortárs művek helyzete az iskolában sajátos. Miközben a tanulók természetes módon a jelenben élnek, a tananyag döntő része a múlt irodalmához kapcsolódik. Ennek jó oka van: a magyar és a világirodalom klasszikusai nélkül nem érthető meg az a hagyomány, amelyből a mai kultúra is építkezik. Ugyanakkor az olvasás megszerettetéséhez szükség van olyan szövegekre is, amelyek nyelve, kérdései, helyzetei vagy szerzőinek személyes jelenléte közelebb áll a diákok világához. A kettő nem egymás ellenében működik. A jól megválasztott kortárs mű éppen a hagyományhoz vezethet vissza, a klasszikus szöveg pedig új fényt kaphat egy mai alkotás mellé állítva.

A könyv célja ezért elsősorban gyakorlati segítséget adni a magyartanároknak. Nem kész óravázlatokat kíván előírni, és nem azt állítja, hogy az itt bemutatott művek minden osztályban ugyanúgy működnek. Az írások inkább tanári műhelynaplóként olvashatók: megmutatják a

választás szempontjait, a feldolgozás menetét, a felmerülő nehézségeket, a diákok reakcióit, valamint azokat a pontokat, ahol egy eredeti elképzelést érdemes volt módosítani. A tanítás élő helyzet. Ugyanaz a novella, vers vagy regényrészlet másként szólal meg egy nyolcadikos, egy tizedikes vagy egy érettségire készülő osztályban, és ugyanaz a módszer sem vezet mindenütt azonos eredményre. Éppen ezért lehet tanulságos az is, amikor egy kísérlet csak részben igazolja a tanári várakozásokat. A versösvény és a versfilm kipróbálása, Krasznahorkai László nehéz prózájának közös olvasása vagy egy dalszöveg érettségi témává emelése mind arra emlékeztet, hogy a módszertani döntés értékét végül az dönti el, mit indít el a tanulóknál.

Miért éppen ezek a művek kerültek a válogatásba? A közös nevező nem egyetlen irodalmi irányzat, műfaj vagy nemzedék, hanem a taníthatóság sokféle formája. Krasznahorkai László Az utolsó hajó című novellája azt mutatja meg, miként lehet egy első pillantásra idegennek és nehéznek érzett szöveghez közelíteni irányított kérdésekkel, lassú olvasással és a diákok őszinte ellenérzéseinek elfogadásával. A Platon Karataev dalszövegei az irodalom határterületeire vezetnek, oda, ahol zene, költészet, kép és személyes kulturális tapasztalat találkozik. Grecsó Krisztián Valami népi című kötete a novellaelemzéshez kínál mai, mégis a korábbi

tanulmányokhoz sok ponton kapcsolható anyagot. A versösvény és a versfilm a befogadói aktivitást és a digitális, képi kultúrával való kapcsolatot helyezi előtérbe. Krusovszky Dénes *Akik már nem leszünk sosem* című regénye az egyéni és közösségi múlt, az emlékezet és a jelen összefüggései felé nyit. Varró Dániel *Mi lett hova?* című kötete humorral, formai virtuozitással és erős intertextuális kapcsolatokkal teszi átjárhatóvá a kortárs líra és a klasszikus költészeti hagyomány közötti utat. Grecsó Krisztián *Vera* című regénye pedig a kamaszkor, a család, az identitás, a történelmi emlékezet és az elbeszélésmód kérdéseit egyaránt közel hozhatja a tanulókhöz.

A válogatásból az is látszik, hogy a „kortárs” önmagában még nem pedagógiai érv. Attól, hogy egy mű ma született, nem válik automatikusan könnyűvé, szerethetővé vagy alkalmas tananyaggá. A diákokhoz való közelség sem azt jelenti, hogy kizárólag az életkoruknak megfelelő témákat kell keresni. Sokkal fontosabb, hogy legyen valamilyen belépési pontjuk a szövegbe. Ez lehet egy ismerős élethelyzet, a humor, egy történelmi kérdés, egy zenei élmény, egy formai játék, egy aktuális kulturális esemény vagy akár az a kíváncsiság, amelyet egy Nobel-díj kelt. A tanár feladata ilyenkor a megfelelő kapu megtalálása. Krasznahorkai esetében például maga a nehézség válhat közös tapasztalattá: amikor a tanár is

kimondja, hogy a szöveg tőle is figyelmet követel, megszűnik az a helyzet, amelyben a diáknak azt kellene éreznie, hogy egyedül ő „nem érti” az irodalmat. A bizonytalanság így a beszélgetés kezdete lehet.

Visszatérő tanulság a személyes érintettség ereje is. A diákok gyakran akkor kezdenek el figyelni, amikor felismerik, hogy az irodalmi mű nem lezárt tárgy, hanem kapcsolatba léphet a saját tapasztalataikkal. A Vera serdülő főhősének bizonytalanságai, a Kopaszok iskolai világa, Varró Dániel hétköznapi házassági lírája vagy egy mai zenekar dalszövegei más-más módon teremtik meg ezt a kapcsolatot. A személyesség azonban nem az elemzés helyett áll. Ellenkezőleg: akkor válik termékennyé, ha a tanuló megtanulja a benyomását a szövegből vett részletekkel, nyelvi megfigyelésekkel és irodalmi összefüggésekkel alátámasztani. Több tanulmányban ezért kapnak fontos szerepet az irányított kérdések, az összehasonlítások, a motívumok követése, a nézőpont vagy az elbeszélésmód vizsgálata. A kortárs mű ugyanazokat az értelmezői képességeket fejlesztheti, amelyekre a klasszikusok olvasásakor is szükség van.

Ugyancsak lényeges a hagyomány és a jelen párbeszéde. A kortárs irodalom tanítása akkor a leggazdagabb, ha nem elszigetelt blokk lesz a tanév végén, hanem újra és újra kapcsolódási lehetőséget teremt a

korábban olvasott művekhez. Varró Dániel hitvesi lírája Petőfi és Radnóti felől válik igazán izgalmassá; a Platon Karataev szövegei Pilinszky, a zsoltárok, Dante vagy Tolsztoj felé nyitnak utakat; a Vera beavatástörténete korábbi ifjúsági és felnőtté válásról szóló olvasmányokkal vethető össze; Krusovszky regénye történelmi emlékezetet és jelenkori tapasztalatot kapcsol össze. Az ilyen találkozások segítenek abban, hogy a tanulók az irodalmat ne egymást követő szerzők és kötelező címek soraként érzékeljék, hanem olyan hálózatként, amelyben művek, korszakok, motívumok és kérdések felelnek egymásnak.

A tanulmányokból egy másik fontos pedagógiai alapállás is kirajzolódik: a tanár maga is tanul. Tanulhat a diákoktól, amikor ők hoznak be egy zenekart vagy egy új kulturális jelenséget; tanulhat a tanárjelölttől, aki olyan módszerrel érkezik az iskolába, amelyet tapasztaltabb kollégája még nem próbált; és tanulhat a saját órájából, amikor kiderül, hogy egy feladatra több idő kell, egy szöveg nehezebb a vártnál, vagy egy módszer másként működik, mint ahogyan előzetesen elképzelte. Ez a nyitottság különösen fontos a kortárs kultúra tanításában, hiszen itt maga a tárgy is folyamatosan változik. Új könyvek, műfajok, médiumok és befogadási szokások jelennek meg, miközben a tanár feladata változatlan marad: értő olvasókat nevelni, akik képesek figyelni a szövegre, kérdezni, mérlegelni és saját értelmezést kialakítani.

A kötet ezért nem kánont kíván kijelölni. A bemutatott szerzők és művek egy lehetséges választás eredményei. Azért kerültek egymás mellé, mert különböző korosztályokban, különböző műfajokon és módszereken keresztül mutatják meg, milyen sokféleképpen lehet a jelen irodalmát tanítani. Van közöttük könnyebben befogadható és komoly koncentrációt követelő szöveg, líra, novella és nagyregény, hagyományos műelemzés és digitális-kreatív feldolgozás, érettségi tételhez kapcsolódó megközelítés és szabadabb tanórai kísérlet. Közös bennük a meggyőződés, hogy az irodalomóra akkor válik igazán élővé, ha a tanuló nem kész értelmezéseket kap, hanem részt vesz a jelentés kialakításában.

Ha ez a könyv – a benne szereplő művek a Pedagógiai és Módszertani Tanácsadó folyóiratban jelentek meg – arra ösztönzi az olvasó tanárt, hogy valamelyik bemutatott művet a saját osztályához igazítva kipróbálja, új kortárs szöveget keressen egy klasszikus mellé, bátrabban hallgasson a diákjai kulturális ajánlásaira, vagy egy nehéz mű előtt ne a kudarc lehetőségét, hanem a közös gondolkodás esélyét lássa, akkor elérte a célját. A fejezetek konkrét példákat kínálnak, de a mögöttük álló szemlélet ennél tágabb: az olvasás közös munka, a műértelmezés párbeszéd, a magyartanítás pedig akkor tud megújulni, ha a hagyomány őrzése mellett helyet ad annak az irodalomnak is, amely éppen most születik körülöttünk.

1. Krasznahorkairól - diákoknak

Az írás keletkezésének éve: 2026.

HÁTTÉRGYÁR

Az irodalmi Nobel-díj szerepe a magyartanításban

Magyartanárok egybehangzó panasza, hogy a kortárs irodalom a 2020-as NAT követelményrendszere szerint kifejezetten mostoha sorsú. A kerettanterv 5 órát javasol erre a célra, úgy, hogy időrendben, a 12.-es tananyag legvégén kerülhetnének elő olyan szerzők, akikkel a gyerekek a médiában is találkozhatnak, vagy akiket itt-ott élőben is láthatnak. Pontosan tudjuk azonban, hogy reménytelen idáig eljutni a végtelen mennyiségű előírt alkotóval és művel való ismerkedés folyamatában. Egyetlen mentsvár az érettségi követelményrendszer, amely szerint a szóbeli tételek közt szerepelnie kell egy kortárs műnek vagy szerzőnek (jelezve, hogy a „kortárs” fogalmába az adott évig számított harminc éven belül keletkezett művek tartoznak bele). Ez az előírás rákényszeríti a tanárokat, hogy mindenképpen foglalkozzanak mai vagy korunkhoz közeli művekkel, olyanokkal, amelyekhez a gyerekeknek személyes közük is lehet. A kortársakat ugyanakkor csak más előírt alkotók rovására tudjuk megjeleníteni a tanításban.

Zavart okozhat ebben a kerettantervi elképzelésben az olyan fordulat, mint a kortárs Krasznahorkai Lászlónak idén odaítélt irodalmi Nobel-díj. Ilyen elismerésről mindenképpen szót kell ejteni irodalomórán. Célszerű újra

felidézni a szintén Nobel-díjas Kertész Imrét is, aki a kerettantervben jelenleg a holokausz irodalmának kiegészítő anyagban szereplő alkotójaként jelenik meg, Krasznahorkairól pedig mindenképpen illik beszélni, nemcsak a Nobel-díjjal elismert jelentősége miatt, hanem azért is, hogy a gyerekek ne csak a médiából szerezzenek felületes ismereteket, hanem közös műértelmezésre épülő, valós benyomásuk legyen.

A feladat nem könnyű, hiszen Krasznahorkai írói stílusa kifejezetten elmélyült figyelmet igényel, ami a hétköznapiakban felnőtt ember számára sem magától értetődő. Gyors, felületes, híreket görgető olvasási technikával nem lehet szövegeihez közel kerülni. A rövid videókhoz, képekhez, viccekhez szokott diákok pedig még sokkal nehezebben mélyülnek el. Éppen ezért olyan novellát érdemes keresni, amit órán el tudunk olvasni és fel tudunk dolgozni. A Magyartanárok Egyesülete a Herman, a vadőr című művet javasolta 11-12. osztályosoknak órai feldolgozásra. Saját tanítványaimat ismerve kizárólag a 12.-eseket éreztem elég érettnek ehhez a feladathoz, és nekik is rövidebb novellát választottam. Az utolsó hajó némi kicsinyítéssel Word formátumban egyetlen lapra kinyomtatható, és az ajánlása (Vörösmarty Mihály emlékére), illetve az utolsó mondata („Az volt ott Magyarország.”) jó kiindulópont ahhoz, hogy a gyerekek tudását mozgósítsuk, tehát hogy „legyen közük”

a műhöz. A novella elérhető a Digitális Irodalmi Akadémia oldalán, valamint egy másik webhelyen másolható formában is.

HÁTTÉRGYÁR

Az órai feldolgozás menete

A műértelmezést prózai alkotások vizsgálata utáni két órára terveztem. Kosztolányi, Móricz és Krúdy novelláinak tanulmányozása során (ami szokás szerint átcsúszott 12.-re) a műfaj sok jellemzőjét figyeltük meg, beszéltünk az elbeszélő művek közös sajátosságairól, novellatípusokról, elbeszélői hagyományokról, stílusról és más kérdésekről. A tanultak összefoglalására és az ismeretek gyakorlására egy ismeretlen mű értelmezése mindig jó lehetőség, így e célból most Az utolsó hajót dolgoztuk fel közösen, és közben a Nobel-díjas szerzőhöz is közelebb kerültünk.

Mindenekelőtt a díj indoklását olvastuk el. A Svéd Királyi Akadémia október 9-én jelentette be, hogy 2025-ben Krasznahorkai Lászlónak ítelték oda az elismerést, a bizottság indoklása szerint „lenyűgöző és látnoki életművéért, amely az apokaliptikus terror közepette is bizonyítja a művészet erejét”. A diákokkal először tehát a „látnok”, illetve az „apokaliptikus” szóhoz kapcsolódó asszociációikat és irodalmi-művészeti ismereteiket elevenítettük fel. Szóba került a vateszköltő fogalma, Teiresziász, a görög mitológia vak jósa, a bibliai Jelenések könyve, a filmekben is sokszor megjelenő, gyakran terrort is ábrázoló disztópiák, valamint más érdekes ötletek. Mindez jó kiindulópontnak bizonyult Az

utolsó hajó című novellához, amelyet ezután olvastunk el közösen. Úgy látszott, szívesen látnak neki a feladatnak, mert ők is érezték, hogy valamit jó lenne tudniuk a Nobel-díjas szerzőről, és ki is mondták, hogy a vele való megismerkedés fontos magyarórai feladat.

A novella elolvasása után azonban egyikük így összegezte benyomásait: „Tanárnő, ez biztos, hogy nem a mi korosztályunknak való!” Jólesett az őszintesége, ezért ebből a véleményből indultunk ki a megbeszéléshez. A meglehetősen sötét tónus és a bonyolult mondat szerkesztés valóban nem teszi könnyűvé az olvasást. Krasznahorkai stílusa nemcsak tizenévesek számára nehéz, hanem gyakorlott olvasótól is komoly figyelmet kíván. Mivel elmondtam, nekem sem magától értetődő a szöveg, egyre jobban megnyíltak. Érezték, hogy nem „megtanítani” akarom a művet, hanem beszélgetni róla.

Visszatértünk a Nobel-díj indoklásához, hátha az segít nekik az értelmezésben. Megpróbáltuk azonosítani, melyek azok az elemek, amelyeket ebben a novellában is megfigyelhetünk. Többen említették az „apokaliptikus” jelzőt, így kikerestük, milyen sajátosságok keltették ezt a benyomást. Kiemelték a pusztulás képeit, az ürességet és a sötétséget. A „terror” szót is jó néhányan felvetették a novellában megjelenő katonai berendezkedésre és a

félelemben élő emberekre alapozva. Egyikük elmondta, ő konkrétan az orosz katonák magyarországi jelenlétére asszociált az olvasás során. Ez jó alkalom volt arra, hogy a mű keletkezési idejéről ejtsünk szót. Először 1986-ban jelent meg. (Két helyen is: Az Újhold-Évkönyv 1986/1-ben, illetve az író Kegyelmi viszonyok című kötetében.) A korabeli olvasó tehát szintén a szovjet megszállásra gondolva olvashatta a szöveget. Krasznahorkai későbbi művei viszont kitágították a lehetőségeket, és az utazás, a menekülés már az egész emberi létezés összefüggésrendszerében kap értelmet. Ez a tágabb keret pedig a díj indoklásának „látnoki” kifejezését is hozzákapcsolja a novellához.

A feldolgozás második órájára feladatlapot készítettem, törekedve arra, hogy a gyakorolt műelemzési szempontok megjelenjenek benne. Bár ebben az osztályban kifejezetten szeretik a csoportmunkát, azt kértem tőlük, inkább önállóan gondolkodjanak, hiszen az érettségin is saját tudásukat kell mozgósítaniuk. A kérdések elsősorban a szövegben megjelent információkra vonatkoztak, hiszen a többszörös és alapos olvasással a szöveg értelmezése is könnyebbé válik. Éppen ezért hangsúlyoztam, hogy a válaszok ne csak egy-két szavasak legyenek (szeretnek ennyivel megelégedni), hanem mindig a szövegre alapozott gondolatok, részletekkel alátámasztva.

Műértelmezés - irányított kérdésekkel

A feladatok a következők voltak:

- A szövegből vett minél több kifejezéssel jellemezd a novella terét!
- Írd le röviden az elbeszélés cselekményét!
- A cselekmény idejével kapcsolatban mit tud meg az olvasó?
- Mit tudunk meg a főszereplőről és a mellékszereplőkről?
- Mi jellemzi beszéd módjukat?
- Mit tudunk meg az elbeszélőről?
- A szövegből vett minél több kifejezéssel jellemezd a novellában megjelenített emberi világot!
- Mit mond el a mű az állami berendezkedésről? Milyen rendszert jelenít meg?
- A sötétség és a fény ellentéte uralja a művet. Keress minél több ezzel kapcsolatos kifejezést! Melyik van túlsúlyban?
- Milyen más toposzt vagy jellegzetes motívumot fedezel fel a novellában?
- Vesd össze a Vörösmartynak szóló ajánlást a novella legvégével. Vajon mi lehet a kapcsolat?
- Figyeld meg az első mondatot nyelvtani szempontból! Mi jellemzi a szerkezetét?

A gondolkodás hosszabbra nyúlt, mint eredetileg terveztem, így végül még egy órát rászántam a megbeszélésre, amit egyáltalán nem bántam meg, mert látszott, hogy a diákok is szívesen foglalkoznak a művel. Válaszaik alapján a következőket állapítottuk meg.

A helyszínnel (1.) kapcsolatban nagyon kevés konkrét jelzés található a szövegben. Az egyetlen fogódzó a Duna és a főváros, illetve a novella végén elhangzó mondat: „Az volt ott Magyarország.” Ezeken kívül meghatározatlan, apokaliptikus, pusztuló környezet jelenik meg a történetben: magára hagyott rakparti épületek, üres utcák, omlásra kész partoldal. Az emberek a föld alatt élnek, lakhelyeik pincék, odúk, hajdan vermekként szolgált üregek, derítőaknák, ideiglenes óvóhelyek, metróalagutak, gőzfürdők, földalatti szerelőcsarnokok vagy a szennyvízcsatorna-rendszer labirintusa. A kivonulás eszköze, a hajó, céltalanul lebegő, komor roncsra emlékeztet, amelynek láthatólag három-négy ember elég lesz ahhoz, hogy mindörökre elsüllyedjen. Orra alatt kör alakú lyuk tátong, a tat néhány deszkája hiányzik, a vezetőfülke oldalán nincs üveg, stb. Az utazók a „puszta város üres tébolyát” hagyják maguk mögött. A hajóút során is, bár kissé békésebbek, a pusztulás képeit látják, a parton fennakadt ócska, rozsdás lavórokat, a folyami köveken veszteglő kibelezett hűtőszekrényeket és olajkályhákat, a mellettük elúszó félbetört fák maradványait, autógumikat és székeket, bádoghordókat és műanyag gyermekjátékokat, vagy őz-, kutya- és lótetemeket. A novella végén már csak a koromsötétbe borult, mindörökre eltűnő tájat látjuk, amelyről ekkor derül ki: „Az volt ott Magyarország.”

A történet (2.) egy utazás előzményeit és kezdetét jeleníti meg. A két időszakot a címben jelzett utolsó hajó kapcsolja össze. A katonai irányítás alatt álló, pusztuló vidéken élő mintegy hatvan ember a kikötőhöz igyekszik, mert kihirdették, hogy egy hajó elviszi őket. Nem tudják, mi történik velük, mi vár rájuk, minden bizonytalan, de a sok ellenőrzés után végül elindul velük a rozogatókolmány, amellyel, mint kiderül, Magyarországot hagyják el. A novella cselekményét megelőző történéseket és a folytatást az olvasónak kell kiegészítenie, ezekről az elbeszélő nem szól. Nem derül ki az sem, melyik korban zajlik az eseménysor (3.). Egyes utalások (pl. EVA-alakulatok, metró, óvóhely, terepjáró stb.) a 20. századot idézik, ám a történet lényegében időtlen. Bármikor játszódhat, hiszen alig találunk konkrét időjelzést, és azok is csak a napszakokra vonatkoznak. A lakosok sötétben indulnak, a hajnalt meg sem várva. Már a hajón vannak, amikor kivilágosodik, az indulás után szinte mindenki elalszik, majd a történet végén „leszáll egy újabb éjszaka”, és az elhagyott Magyarország „koromsötétbe borul”.

A szereplők (4.) sem egyénített alakok, csak a történéseket átélő emberek. A főszereplő maga az elbeszélő (6.), aki a közös sorsot érzékeltetve többes szám első személyben vezeti végig az eseményeket, de nem tudunk meg róla semmi konkrétumot, csak azt, hogy a

többiekkel együtt ott él, és velük együtt hagyja el a pusztuló várost. A mellékszereplők (4.) egyáltalán nincsenek jellemezve, róluk mindössze annyi derül ki, hogy vagy a közös sorsban osztoznak, vagy az elnyomók közé tartoznak. Senki nincs néven nevezve, ami illik az emberi élet helyett „patkánylétre” kárhoztatottak megjelenítéséhez. Egyáltalán nem vagy alig szólalnak meg (5.), emberi létük ebben is korlátozott. Ezt emeli ki, hogy nincs párbeszéd a novellában. (Az eredeti változatban lábjegyzetben jelentek meg a dialógusok.) A szó mégis az emberi élet fontos lehetősége: a hajót meglátva kimondott gúnyos szavak „némi védettséget biztosítottak”, és „a felszabadulás bizonyos örömteli, de veszélytelen érzetével”, sőt némi derültséggel lepte meg őket.

A mű tehát összességében inkább embertelen, mintsem emberi világot ábrázol (7.). A szöveg elején „gyűrött ábrázat”, „táskás, vérbogos szem”, „a tarkón meggyűrődött bőr” érzékelteti az emberek állapotát. A névtelen és nehezen tájékozódó lakók nyomasztó mélységből bújnak elő. Útipoggyászként már nem olyan praktikus, használható dolgokhoz ragaszkodnak, mint például a spirituszforraló vagy a fájdalomcsillapító, hanem azokhoz az értéktelen holmikhoz, amelyekhez személyes érzelem köti őket. Nyilvánvaló, hogy inkább lelki szükségleteik válnak fontossá. És bár életük örömtelen, még képesek nevetni a hajó állapotával kapcsolatban

kimondott gúnyszavakon. Egyéniségük viszont lényegében megszűnt, hiszen mindegy, melyik igazolványukat használják („sem az azonosságunknak, sem a személyünknek nem volt különösebb jelentősége”, „akármelyik név. bármelyik adat vonatkozhat ránk is”) Kevesen vannak, mindössze hatvanan maradtak, és világukat a sötétség képei uralják.

A nevüket, egyéniségüket, már-már szavaikat is elvesztő emberek a 20. századi diktatúrák által megnyomorítottakat idézik eszünkbe. A novella erről sem beszél konkrétan, ugyanakkor következtetni lehet rá, hogy a meg nem nevezett helyszínen is már egy ideje valamilyen katonai diktatúra működik (8.). Erre utal a civilek, illetve az EVA-alakulatok említése, valamint számtalan hozzájuk kötődő fogalom és kifejezés: bunkerekbe húzódó emberek, sorakoztatás, igazoltatás, dzsip, alhadnagy, hajdan rettegett egyenruhák, könyörtelenség. Komor világ ez, ahol az emberek félelmükben a sötétségbe húzódnak. Nem véletlen, hogy a műben fontos szerephez jut a fény-sötétség ellentét. Számtalan kifejezés érzékelteti a gondolkodásukat és létüket is elhomályosító vagy elvakító közeget (9.): „sötét volt”, „mindegy, nappal van-e vagy éjszaka”, „úgy gondoltuk, megvirrad ma is, feljön a nap, szétterül a fény, egyszóval kivilágosodik”, „sötétben indultunk el”, „terepjáróinak fénye inkább megzavart, mint segített bennünket a tájékozódásban”, „hajnaltájt”,

„sötétben némán veszteglő hajó”, „sötét volt a vezetőfülke”, „égett már a villany”, „alagutak sötét nyílásait figyelnénk”, „észrevettük, hogy kivilágosodott”, „leszállt egy újabb éjszaka”, „koromsötétbe borult, most már mindörökre eltűnő táj”. Úgy tűnik, a sötétség mindent ural, és még a benne megjelenő fények is inkább a sötét erejét teszik hangsúlyosabbá.

A sötétség mellett a novella fontos motívuma (10.) az út, az utazás, amely itt hajóútként jelenik meg. A hajó toposz eszünkbe juttathatja Odüsszeusz kalandos utazását, Horatius arany középszer eszményét a viharok közt álló hajóval, Robinson hajótörését és újjáalkotott életét a lakatlan szigeten, Gulliver meglepő és hazája visszásságait leleplező útjait, Jókai Timár Mihályát, aki a Senki szigetét fedezi fel hajóútja során, és még sok új felfedezést hozó utat. Krasznahorkai utazói azonban nem felfedező, kalandos útra indulnak. Az ő elindulásuk inkább menekülés, kivonulás, az otthon kényszerű elhagyását jelentő mozzanat. Lehet, hogy valaminek a kezdete, ám erről már egyetlen szót sem ejt a mű. Maguk az utazók sem sejtik, hová tartanak, csak azt tudják, honnan távoznak: „...egyikőnk hirtelen felkapta a fejét, feltápáskodott, hátrament a hajó végébe, majd a koromsötétbe borult, most már mindörökre eltűnő tájra mutatva keserű megkönnyebbüléssel így kiáltott fel: »Emberek. Az volt ott Magyarország.«” A sötét múlt

hátrahagyása megkönnyebbülés számukra, de utazásuk célja ismeretlen.

Ez az utolsó mondat visszaidézheti a Vörösmartynak szóló ajánlást (11.). A költőről egyetlen szó sem esik a történetben, de az országból való kivonuláshoz már könnyen társítjuk a Szózat „Itt élned, halnod kell” parancsát. Vörösmarty borúlátó, sötét képei is illenek a történethez. Felmerülhet bennünk a Csongor és Tünde Éj monológja („A Mind enyész, és végső romjain / A szép világ borongva hamvad el; / És hol kezdve volt, ott vége lesz: / Sötét és semmi lesznek: én leszek, / Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.), A vén cigány hajó képe („És hadd jöjjön el Noé bárkája, / Mely egy új világot zár magába.”), illetve a költő más versei, amelyekben szintén megjelennek a novella komorságát idéző pesszimista gondolatok.

Vörösmarty áradó képeket, bonyolult mondat szerkezeteket alkalmazott verseiben. Ez utóbbi Krasznahorkai stílusának is legjellegzetesebb vonása. (12.) Ha például a novella első mondatát vizsgáljuk közelebbről, láthatjuk, hogy többszörösen (sokszorosan) összetett körmondat, sok mellérendeléssel és kevesebb alárendeléssel. Ez a megoldás a mű egészében megfigyelhető, és a szerző pályáját meghatározó stílusjegy. A sok mellé- és alárendelés ritmikus hömpölygése az emberi gondolatok áramlására

emlékeztet.

Ezzel kapcsolatban érdemes Krasznahorkai szavait idézni: „...a rövid mondat mesterséges dolog - az emberek előbeszédben szinte sosem használnak rövid mondatokat, hanem szünetet tartanak, vagy nem fejezik be a mondatot, a klasszikus, tömör, rövid mondat ponttal a végén művi dolog és csupán egy szokás eredménye, hasznos lehet az olvasó számára, de csak egyetlen okból: mert az olvasók az utóbbi néhány ezer évben megtanulták, a rövid mondatokat könnyebb megérteni, de ez szintén csak egy kialakult szokás miatt van, a gondolatainkban sosem rövid mondatokat használunk, sőt a mindennapi életben sem – ha az ember egy bárban iszogat valakivel – a barátja, az ismerőse vagy az az ismeretlen, akivel beszél, minden bizonnyal nagyon el akar mondani neki valamit –, mert mindannyiunknak csak egyetlen mondata van, és mindannyian ezt a mondatot keressük egész életünkben – ennyi hatalmunk van: hogy elmondjunk valamit, egyetlen mondatot egyetlen életben, és mindenki egy bárban, egy iskolában, egy egyetemen vagy akárhol ezt az egyetlen, saját mondatát keresi, és nem vágyik szünetre, egy művi, könnyen megérthető rövid mondatra, hanem mindig a szavak hosszú, gördülékeny sorára, amely bár törékeny, mégis könnyed, kecses, meg nem szakítható...”

Ez a mondat a diákok tetszését is elnyerte, volt, aki kérte a forrását is, hogy megkereshesse és elolvashassa még egyszer. Alighanem kezdték megérezni vagy megérteni, milyen többletet adhat e mondatszerkesztési technika. Érdeemes volt tehát még egy kicsit beszélni az alkotóról.

A novellától az életpályáig

Az utolsó hajóról Szabó Gábor egy tanulmánya kimutatja, hogy poétikai eljárásait tekintve fontos előzménye a későbbi műveknek. „Látszólagos egyszerűsége mellett Az utolsó hajó olyan poétikai, elbeszélés- és nyelvtechnikai megoldások sorát tartalmazza, amelyek az életmű későbbi alakulása során egyre kidolgozottabb formában, mind gazdagabb összefüggésrendben találják meg helyüket a Krasznahorkai-univerzumban.” Megjelenik például az út, az útonlét kilátástalansága, amely az azután keletkezett műveiben az emberi létezés egészét jellemzi. Láthattuk, hogy a később akár egész regényen végighúzódó bonyolult mondat előzményei is jelen vannak a novellában. A sötétség motívuma is a létértelmezés jellemzőjévé válik a későbbi művekben.

Ezt hangsúlyozva tágitottam a megbeszélés körét a harmadik órán az írói életpályáig. Rövid életrajzzal és néhány művel ismertettem meg a gyerekeket, valamint e próza idegen nyelvekre fordításának és filmbeli megjelenítésének nehézségeiről ejtettünk szót. Nem teljes életmű bemutatására törekedtem, hanem közös gondolkodásra és a Nobel-díjas íróval kapcsolatos önálló kép kialakítására. Ehhez még az alábbi információkat tettem hozzá.

Krasznahorkai László 1954-ben született Gyulán. Az alföldi világból a pusztuló képeket emelte ki, az elhagyott tanyákat, a leromló épületeket, és ezek a későbbi apokaliptikus világ megjelenítésében köszönnek vissza.

Jogot tanult, majd az ELTE-n magyar-népművelés szakra járt. Dolgozott a Gondolat Könyvkiadónál, majd szabadfoglalkozású íróként folytatta pályáját. 1985-ben jelent meg első regénye, a Sátántangó, amely egy pusztulás szélén álló faluba vezérel. A következő évben látott napvilágot novelláskötete, a Kegyelmi viszonyok, amelyben Az utolsó hajó szerepel. A kilencvenes évektől sokat utazott, járt Berlinben, Japánban, Kínában, az Egyesült Államokban, valamint rövid ideig sok más országban is, ami mind hatott világképére, és hozzájárult külföldi elismertségéhez. Egymás után születtek hömpölygő mondatokra épülő regényei, pl. Az ellenállás melankóliája (1989), Háború és háború (1999), Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó (2003), Báró Wenckheim hazatér (2016), Herscht 07769 (2022), Zsömle odavan (2024), A magyar nemzet biztonsága – Vadászat pillangóra (2025). Elbeszéléskötetei is sok olvasót vonzottak, pl. a Kegyelmi viszonyok (1986), Az urgai fogoly (1992), a Seiobo járt odalent (2008) vagy a Megy a világ (2013). Műveiben rendszerint a világ széthullása jelenik meg, amelyben az ember megpróbál valamilyen értelmet találni. Sodródik, mégis megvan benne a rend utáni vágy.

Krasznahorkai szövegeit, a hosszú és hömpölygő mondatokat rendkívül nehéz lefordítani, ezért szinte új nyelvi világot kell építeniük a fordítóknak. A művekben sok a kulturális utalás is, ami szintén nehezíti a munkát. Az író maga „társszerzőknek” tekinti fordítóit, és többek között nekik köszönhető Krasznahorkai nemzetközi elismertsége. Ehhez hozzájárultak Tarr Béla filmjei is, amelyek a prózai szövegeket filmnyelvi eszközökkel teremtik újjá. A Sátántangó (1994), A torinói ló (2011) vagy Az utolsó hajó (1990) a lassú tempóval, hosszú beállításokkal és filozofikus hangulattal jól illeszkedik Krasznahorkai világához, és sok nézőt vezetett közelebb hozzá. Éppen ezért az utolsó 7-8 percben mi is belenéztünk Az utolsó hajóba, amely meglehetősen ugyan ennyi időt diákok számára, a szöveg tanulmányozása után mégis érdeklődéssel figyelték, és úgy éreztem, ez a filmrészlet igazán jól zárta le a Krasznahorkaival töltött közös gondolkodás három óráját.

A vizsgált novella az érettségien nem férne bele a kortárs műtől elvárt keretbe, hiszen harminc évnél régebben keletkezett. A Krasznahorkaival való megismerkedéshez viszont, mint láttuk, nagyon jó kiindulópont. Az olvasás nehézségeit figyelembe véve nem gondolom, hogy feltétlenül őt kell kortárs tételben szerepeltetni, de egyértelműen azt tapasztaltam, hogy a gyerekek hálásak voltak, amiért beszéltünk róla, és sikerült valamilyen képet

kialakítaniuk magukban a számukra eddig ismeretlen Nobel-díjas íróról.

HÁTTÉRGYÁR

2. Dalszöveg az irodalom határterületein

Az írás keletkezésének éve: 2023.

HÁTTÉRGYÁR

Tanárként tanulni

Az elmúlt hónapokban gyakran szembesültem azzal, mennyi újdonságot tanulok részben tanítványaimtól, részben a velük végzett munkából. A 11.- esek „kisérettségije” (évfolyamos tanulmányi vizsgája) például ráébresztett, milyen sok tennivalóm van még a jövő évi, új NAT szerinti érettségi vizsgára való felkészítésben, és mit kell másképp végeznom. Készítettem az új elvárásoknak megfelelő – nyelvtani kérdéseket is tartalmazó – szövegértési feladatsort, illetve az Oktatási Hivatal honlapján elérhető egyetlen mintaérettségiéhez hasonló irodalmi tesztet, de a végeredmény kiábrándító volt. Hiába készültünk egy héten át hasonló feladatokkal, és hiába foglaltuk össze az eddigi évek stílustörténeti, verstani, műfaji és szerzőket áttekintő, illetve leíró nyelvtani tudnivalóit, az önálló válaszadás alig sikerült. Azok a feladatok működtek, ahol megadott válaszlehetőségek közül kellett választani, adatokat sorba rendezni, igaz-hamis döntést hozni stb. Ez az évfolyam ráadásul, amely a pandémia idején kezdte a középiskolát, a 9.-es anyagra csak könnyedén legyint („á, az az online idején volt”), és valóban nem is emlékeznek semmire.

A gyerekek miatt kerültem kapcsolatba korunk új jelenségével, a mesterséges intelligenciával is, amelyet hamar felfedeznek, a hiányosságaival azonban még

nincsenek tisztában. Végzőseimnek többnyire igyekszem olyan műértelmező feladatokat adni, amelyekről kevés információt találnak a világhálón. Így esett választásom József Attila Az Isten itt állt a hátam mögött... kezdetű 1937-es versére, amelyet a költő istenkereső műveivel összefüggésben kellett vizsgálniuk, és erről az internet nem adott nekik sok támpontot. Kíváncsi voltam azonban, milyen esszét ír róla a ChatGPT, ezért kerestem fel az oldalt életemben először. Többféle kérdéssel közelítettem meg a témát, és meghökkentő módon a program olyan verset mutatott be (a szöveget is közölte), amelyről rögtön gyanús volt, hogy a költő ilyet nem írt. Rövid keresés után kiderült, igazam is van. A gyerekeknek azonban egyáltalán nem biztos, hogy feltűnik a „csalás”. Mindenesetre világossá vált, milyen fontos, hogy tanárként is tisztában legyünk ezzel az új lehetőséggel, és inkább mi mutassuk meg a diákoknak az esetleges buktatókat.

A végzősöknek köszönhetem azt is, hogy elvezettek az „irodalom határterületére”, és a költészet új jelenségeire irányították figyelmem. Arra kértek ugyanis, hogy ha nincs ellenvetésem, válasszuk be az irodalomtételék közé a Platon Karataev zenekar Partért kiáltó című lemezének dalszövegeit. Adtak egy kötetet is, amely a szövegeket tartalmazta. Néhány nap türelmet kértem, addig belehallgattam a zenékbe és áttanulmányoztam a könyvet, majd rábólintottam. Jóllehet, egyáltalán nem ismertem

addig a zenekart, sőt még a nevét sem hallottam, igazat adtam a gyerekeknek, hogy dalszövegeik megérik az alaposabb tanulmányozást.

HÁTTÉRGYÁR

A dalszöveg mint költői kifejezési forma

A magyar nyelv és irodalom érettségi idén még hatályos vizsgakövetelményei „Az irodalom határterületei” című 6. témakörben teszi lehetővé középszinten a dalszöveg mint tipikus műfaj jellemzőinek bemutatását. Néhány évvel ezelőtt (2015-ben) már előfordult, hogy diákok ezt kérték tételnek, és akkor már végiggondoltam a fontosabb jellemzőket, majd két konkrét szöveget vizsgáltunk alaposabban: a Quimby Magam adom és a Vad Fruttik Hold című daláét. Előbb az irodalom és a zene kapcsolatát mutattuk be röviden, majd szorosabban a dalszöveget vizsgáltuk ebben az összefüggésben. Azóta a műfaj irodalmi jelentőségét Bob Dylan 2016-os Nobel-díja emelte komolyabb rangra: az indoklás szerint azért kapta az elismerést, mert „az amerikai dal hagyományaiból megteremtette a költői önkifejezés új formáit”. Így lett az új tételünk címe A dalszöveg mint költői kifejezési forma. Mivel erről semmilyen tankönyvben és egyéb forrásban nem találnak összefoglalót, a tételhez szükséges információkat együtt gyűjtöttük össze és rendeztük kerek egészé.

Bevezetésül a két művészeti ág, az irodalom és a zene összefüggéseiről beszéltünk. Szó esett először is a ‘költészet’ jelentésű líra szóról, amely a görög lyra (‘lant’) hangszer nevéből alakult ki. Mivel a verseket eredetileg

zenei kísérettel, énekelve adták elő, a szöveg és a dallam kapcsolata magától értetődő volt, és a két művészeti kifejezőmód csak később vált szét. Nem véletlen tehát, hogy a lant a költészet metaforájaként jelenik meg a magyar költők verseiben. Kértem a gyerekeket, idézzenek fel erre példákat, így ők vetették fel Petőfi A XIX. század költői és Arany János Letésem a lantot című művét, de nyilván sok más alkotást is gyűjthettünk volna, ha az idő engedi. (Ez a feladat például jó lehetőség lenne az új érettségi témakifejtő esszéjének gyakorlásához.) Ezután a versek zenéjére irányítottam a figyelmet. Mit tesz hozzá egy szöveghez a ritmus, a rím és a verszene többi kifejezőeszköze? Bár erre nehezen fogalmaztak meg egyértelmű választ, azt ki tudták fejezni, hogy az emberi érzelmeket mindenképpen megragadják, a memorizálást is segítik, valamint azt is kiemelték, hogy ma is nagyon sok verset zenésítenek meg, ami a népszerűsítésnek is gyakori eszköze. Felidéztük Verlaine Őszi chanson című művét és Weöres Sándor gyerekverseit is, hangsúlyozva, hogy mindkét költő különösen fontosnak tartotta a verszene szerepét. A két művészeti ág szoros kapcsolatával kapcsolatban említették még a különféle adaptációkat, irodalmi művek musical, opera vagy más zenei formájú feldolgozását. Végül megbeszéltük, hogy a zene és az irodalom más eszközökkel fejezi ki a világ jelenségeit és a világban élő ember gondolatait és érzéseit. Az előbbi

elsősorban az emberi érzelmekre hat, ezért is válhatott a költészet ihletforrásává, erre példa Vörösmarty Mihály Liszt Ferenchez, Illyés Gyula Bartók vagy Szabó Lőrinc Mozart hallgatása közben című zenével kapcsolatos alkotása.

A két művészeti ág összetartozásának 20. századi új példaként jelenítettük meg a dalszöveget. Kitértünk arra is, hogy sokáig csak a könnyűzene kedvelői vették komolyan ezeket a szövegeket, ám Bob Dylan említett Nobel-díja elvitathatatlanra tette a műfaj irodalmi értékét. Kétségtelen, hogy a dalszövegek igényessége, színvonala nagyon változó, de ugyanezt a versekéről is elmondhatjuk, amelyek körébe a viccesnek szánt alkalmi köszöntőktől, locsolóversektől a legnagyobb és legmélyebb művekig minden belefér. A dalszöveg értékét is a tartalom és a zenéhez szervesen kapcsolódó forma színvonalas egysége határozza meg, nem pedig maga a műfaj. Bár valójában igazi „értelmezési tartományában”, a zenében kapja meg teljes jelentését, mégis eredeti költői önkifejezési forma is. A dalszövegek ugyanolyan eszközöket alkalmaznak, mint a versek, ezért a színvonalas alkotások irodalmi szöveggént is megállják helyüket. Nem véletlen, hogy gyakran a zenétől függetlenül, kötetben is megjelentetik őket. A Prae Kiadó Partért kiáltó című kötete például Balla Gergelynek a Platon Karataev zenekar dalaihoz írt szövegeit tartalmazza.

A Partért kiáltó kötet

A kötet nem csupán dalszövegek gyűjteménye, hanem a dalok nélkül is kerek egység, amely verseskötetként is értelmezhető. A zenével együtt megszólaltatott szövegek nyilván mélyen érintik meg a hallgató érzélemvilágát, ugyanakkor a képek (Dobos Emőke illusztrációi), a képverssé formált dalszövegek és az ezeket követő utóhang költői kompozíciója zene nélkül is önálló művészi alkotás. A tételre felkészítő óránkon a továbbiakban ezt vizsgáltuk. A gyerekeket kértem, hogy tekintsék át előre a kötetet, de ez szokás szerint nem sikerült maradéktalanul, ezért célszerűbb volt, hogy PowerPoint bemutatóban kivetített vázlattal kísérvük az elemzést, amelynek során azok, akik valóban előkészültek, bátran megfogalmazhatták gondolataikat. Végül két órát vett igénybe a könyv tanulmányozása.

A kötet szövegeiből egy istenkereső, belső, lelki utazás bontakozik ki. Győrffy Ákos költő személyes Utóhangja ezt az istenkeresést emeli ki, és a fülszöveg szerzője, Vecsei H. Miklós is a „megszentelt botladozásra” és „az ismeretlen felé” vezető útra irányítja a figyelmet. A lét egyik legfőbb kérdését, vagyis Isten jelenlétét firtató versekben örök költői motívumok és mágikus képek kapnak szerepet: a csillagos ég, a Hold, az éj, a tűz, a fa és az erdő, illetve a víz mindenféle megjelenési formája. A kötet

illusztrációinak tanulmányozása után megállapítottuk, hogy a képek is mitikus jelképekre épülnek: koncentrikus körök, csillag- vagy szem formájú alakzatok, emberi alakot öltő fa, sötét és világos tónusok kísérik el a lelki utazás mélységeibe, sőt érdekes megoldás, hogy a klasszikus tartalomjegyzéki számok helyett a könyv végén is ezek a képek jelennek meg a szövegek listája mellett. A versekben a modernség költői kifejezőeszközei érvényesülnek. Látomásos képek, egyéni asszociációk jellemzik őket, hiányzik a központosítás, mindvégig kis kezdőbetűket alkalmaznak, gyakori a képvers forma, valamint kifejezetten erős az intertextualitás, mindenekelőtt a Pilinszky János műveivel való kapcsolatteremtés, de az egyes fordulatok felidéznek az olvasóban Nagy Lászlót vagy József Attilát is.

A kötet 14 versből áll. A belőlük kirajzolódó lelki utazásban mélység és magasság, illetve a szűkülő és táguló perspektíva kettőssége érvényesül, és talán nem véletlen, hogy az olvasó ezekben az ellentétekben az Istenhez térés végleteit érzékeli. A feldolgozás további menetében az egyes verseket vizsgálva ezeket a kontrasztokat is igyekeztünk értelmezni.

Az első dalszöveg címe: csak befelé. Dobos Emőke hozzá kapcsolódó illusztrációjának ábrái egyszerűsödést érzékeltetnek: előbb szembeforduló nyilakat látunk,

amelyek előbb egymásba kapcsolódva csillaggá, majd keresztte egyszerűsödnek. Mellettük pedig egyetlen középpontban találkozó számtalan vonalból álló négyzet és csillag képe látható. A képverssé formált szöveg is a középpontra és az utat formáló párhuzamosokra épül. A „minden középpont és semmi sem az”, illetve „szemem égboltot fürkésző kút / csak befelé vezet kiút” sorok azt sugallják, hogy az égbolt magasát a lélek mélységében lehet megtalálni, ott kell keresni a középpontot. Érdekes a kút – kiút szójáték, amely felidézheti az olvasóban a népmesék világát, ahol a jó és a rossz lány a kút mélyén új világba kerül, és ott mutatkozik meg valódi jellemük, emberségük vagy embertelenségük. A kúthoz kapcsolódó víz motívum a vers végén kifejezetten hangsúlyossá válik: „csak befelé vezet kiút / folyóhoz érkeztél / hogy mésztovább / a forráshoz tengerhez túlpartra át”. A „túlpart” az olvasót Nagy László Ki viszi át a szerelmet? című versére emlékeztetheti, amely az értékek átörökítését helyezi előtérbe, másrészt a víz motívum mindig a tisztaságot érzékelteti. Úgy tűnik tehát, a befelé irányuló utazás az értékek felé vezet.

A víz motívumot vezeti tovább a vízből van című második dalszöveg, amelyben szorongás és bizonytalanság érzékelhető. Ötször hangzik el például a „vízből van a túlsó part” kifejezés. A kereső ember számára nincs szilárd fogódzó, ami kifejezetten kétségbeejtő: „kar után kart /

hiába csapok / nincs már ami megtart / vízből van a túlsó part”. Bizonytalanságot, szorongást sugall a „fejem ha felbukna / ki lesz ki visszanyomja” gondolat is, amelynek szóhasználata szintén eszünkbe juttathatja Nagy László versét. A szorongás és félelem már-már szürreális, álomszerű képekké formálódik a tágul című következő dalszövegben. Ennek visszatérő gondolata, hogy „tágul az űr belül”, és a szöveg egyre jobban (talán tölcsérszerűen) széthúzódó képe is ezt érzékelteti. Ebben a táguló belső űrben olyan, meglehetősen vad víziók, rémlátomások is elférnek, mint hogy „az égbolt köldöke a Hold / elvágták a köldökzsinórt”, „elmém egy hangyaboly / kisgyerek vizet önt belé” vagy „árnyékom talpam alá feszül”. Az űr végtelenségét idézik az illusztráció körökből és sugaraiból rajzolt térhatású képei is.

A belső űr vezet el a megnyugvás iránti kínzó vágyhoz, amit a kötet címadó verse, a partért kiáltó fejez ki. A „partért kiáltó víz vagyok” metafora a megbékélésre vágyó ént jeleníti meg, aki távolodik a külvilágtól, és a belső nyugalmat keresi: „nem nyílnak befelé ablakok / kérlek, magamra hagyjatok”. A megnyugváshoz jól illik a vers klasszikus, kétsoros, páros rímű versszakokból álló formája is. A mély belső űrből kiutat kereső lélek számára itt megjelenik egy második személyű megszólított, akiről még nem tudni, kicsoda, de jelenléte fontos, amit a négyszer ismétlődő „de te maradj” kifejezés jelez. A zárlat is erre

utal: „ezért a mondatért jöttem / ezért a mondatért / ezért az emberért jöttem / ezért az emberért”. E sorok nyilvánvalóan Pilinszky Apokrif című versének második részét idézik: „Ezért tanultam járni! Ezekért / a kései, keserű lépteért.” A Pilinszky-áthallás a Halak a hálóban szóhasználatára emlékeztető „az űrbe tátogok, vak vagyok / de sötétet ásnak a csillagok” részletben is felfedezhető. Pilinszkynél ugyanis ezt olvassuk: „Csillaghálóban hanyódunk / partravont halak, / szánk a semmiségbe tátog / száraz űrt harap.” A megbékélés vágya, a keresés a dalszöveg illusztrációjában is tetten érhető. A koncentrikus körökből kirajzolódó kép alapján labirintusra asszociálhat az olvasó, vagy esetleg a Nap, a fényesség, a csillogó középpont juthat eszébe.

A klasszikus formájú szöveget a tűz mellé című képvers követi, amelyben a szöveg erdőre emlékeztető, különböző magasságú függőleges sorokban jelenik meg. Ezt az erdő asszociációt az érdekes szójátékot alkalmazó „fák lombja az égig ég” kép is megerősíti. A „tűz mellé ősi kuporodás” jelzi a vershelyzetet: a tűz mellett melegedő ember nézi az égig szálló „pernyemadarakat”, az „elmúló izzó bogarakat”, és a felfelé szálló pernye elmélkedő tekintetét az ég felé irányítja. A megjelenített békés közeg, ahol a tűz melege ad biztonságot számára, a lelki megbékélés első állomása lehet. Ezt a reményt sugallja az illusztráció is, amely csontváz formából kinövő faágakat ábrázol. A

tűnődő ember most befelé figyel, ahogy a következő szöveg most magamba címe is jelzi. Önmagát vizsgálja, és lelke mélységeibe merül, ahol „a csend csörömpöl”. (Itt is Pilinszky Apokrifjának sora visszhangzik az olvasóban: „Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.”) Bár az önelemzés ijesztő („most magamba nézek, szédülök / amit látok, üres mélységbe lök”), mégis reményt sugall, hiszen azt az új felfedezést teszi lehetővé, hogy „csukott szemekkel bennem matatott Isten”. A kereső ember lelke tehát lassan közelít az ég felé, amit a mindössze kétsoros fagyott csontok című következő dalszöveg támaszt alá: „fagyott csontok az égen a csillagok / fagyott csontokban dermedt vér én vagyok”. Nyilvánvaló, hogy a változás az egyén számára nem könnyű feladat. A fagyos úr közelsége riasztó, ugyanakkor mégsem elrettentő, amit az ez utáni, lassú madár című vers érzékeltet. Ebben folytatódik az ég felé közelítő ember fokozatos ráismerése. Az idő múlásán elmélkedve érti meg, hogy a hulló levél, a rozsdás avar és a majd elmúló emberi élet nem végleges pusztulás: „ez is csak sejthalál”. Nem minden hal meg, csak a sejtek, csak az anyagi világ. A múltó idő így a végtelenséget is megidézi számára. Az emberi időszámítás és az égbolt időtlenségének kettősségét a „lassú madár is gyorsabb az égboltnál” kép jeleníti meg.

Az ember a végtelenhez kerül közelebb azáltal, hogy mélyen merül bele lelkébe. Az elmerül című szöveg a

„legbelül” talált dolgokkal való szembenézéshez, a „szavakon túli” tartományhoz vezet, és ahhoz a döbbenetes felismeréshez, hogy „a káosz mélyén rend ül”. Ez a tapasztalat azonban nem kimondható, hiszen a legszemélyesebb lelki út vezet el hozzá, és kizárólag az emberi létezés leglényegesebb kérdéseinek világában válik érthetővé. A „nem beszélem nyelved, de beszélek emberül” sor ismét a lét alapkérdéseit felvető Apokrif szóhasználatát idézi, noha ott más összefüggésben hangzik el: „Nem értem én az emberi beszédet, / és nem beszélem a te nyelvedet.” A két szöveg kapcsolata azonban mindenképpen sejteti, hogy a szavakon túli tartomány teszi lehetővé az isteni világ felfedezését. A rajokban száll című következő dalszöveg „hallom már” és „a csend laudál” kifejezése ezt érzékelteti. A lélek csendje „rajokban száll fel”, a magasba vezet, és lehetővé teszi, hogy érzékelhetővé válják a „két világ”. Bár a kettő között még nincs szavakkal megragadható kapcsolat az egyén számára, létezésük már egyértelmű. Lelki útján ekkor jut el a következő vers címét adó lombkoronaszinthez, vagyis ahhoz a nézőponthoz, ahonnan le is lehet nézni a mélybe, de ki is látni tisztán a magasba. A fa motívum is az ősi, mágikus képzeteket idézi, és a különböző világszintek közötti kapcsolatot. A lombkoronaszint a földöntúli világba nyújt betekintési lehetőséget, és a megértés esélyét kínálja. A kereső lélek ekkor már egyértelműen Istenről

beszél („kérded, hol van Isten?”), és azt is megérti, hogy az emberi világ szépségében és a szenvedő emberben találhatja meg, „a lombkoronaszinten”, a „didergő gyerekekben” vagy a „kinyíló virágban”.

A megismerés e közeli szintjét ellenpontozza az aphélium című következő vers. Az aphélium szó a keringő égitestek Naptól legtávolabbi pontját jelenti, amit az illusztráció egyetlen ponttal jelenít meg. Míg a lombkoronaszint az éghez közeli perspektívát mutatta meg, ez a szöveg a legtávolabbit, vagyis a lélek legbelső, magába érkező és legmélyebbre alámerült pontját. Rávilágít, hogy a legmélyebbre merülés teremt lehetőséget a felemelkedésre: „legbelül / az idő, tér és gondolat most szárny nélkül repül / alámerül / bennem, és nézi, hogy a mélypont ünnepséget ül”. Az utóbbi kifejezés pedig nyilvánvalóan ismét eszünkbe idézi Pilinszkyt és A mélypont ünnepélye című versét, amely azt a gondolatot veti fel, hogy a mélypont felfelé, a kegyelem felé vezeti az embert.

Mindezek után az utolsó két vers két állatképet, egy madarat és egy szarvast jelenít meg. Az égboltba zárt madár az én metaforája. Az égboltban zörgő madár lehull, miután az égbolt megrepedt, mint az eddig küzdő lélek, amely eljut a végső felismerésig: „nincs miért harcolj az éggel”. Megérti, hogy legyőzetett, és ezután rábízta magát

az égre. Az utolsó vers, a felföldön van szívem, amely Robert Burns My Heart's in the Highlands című versének dalszöveg átirata, szarvast üldöző vadász nevében vesz búcsút a szeretett skót felföldi tájaktól úgy, hogy közben hitet is tesz mellettük. A szarvas magával vonzza az elkötelezett férfit, aki azonban nem szakít régi világával sem. A szarvas kép ugyanakkor a 42. zsoltárt is felidézi az olvasóban: „Ahogyan a szarvas kívánczik a folyóvízhez, úgy kívánczik a lelkem hozzád, Istenem!” A kötet zárzata tehát az Isten után vágyó embert állítja elénk.

Irodalmi kapcsolatok

Az egyes dalszövegek vizsgálatakor már szóba kerültek olyan szövegek és szövegrészletek, amelyek nyilvánvalóan köthetők korábbi művekhez. Erre Györffy Ákosnak a kötet utóhangjaként közölt Istenbizonyíték című írása is rámutat: „Ha nagyon keresnénk a hatásokat, nyilván találunk. Kinél nem? Pilinszkyt feltétlenül meg kell említeni. A Szálgák írójának fokozhatatlanul kopár sorait, amelyek átjárják a Partért kiáltó világát is. Ezeknek a dalszövegeknek a hátterében Pilinszky bolyong, vagy nem is bolyong, inkább keresztbe vetett lábbal üldögél egy kerti széken, és mosolyog. Végtelen együttérzéssel hallgatja ezeket a dalszövegeket.”

Az érettségihez közeledve mindenképpen érdemes nagyobb hangsúlyt fektetnünk a könyv olvasásakor felmerülő irodalmi kapcsolatok lehetőségeire. Célszerű mindenekelőtt figyelmet fordítani a zenekar nevére, amely Tolsztoj Háború és béke című regényét idézi fel. Platon Karatajev, a paraszt származású katona életbölcssége és embersége a műben Pierre Bezuhovra, a kereső lélekre gyakorol mély hatást, és ez a kereső szemlélet nyilvánvalóan megfigyelhető ebben a kötetben is. Tágabb irodalmi vonatkozásokra hívhatjuk fel a gyerekek figyelmét azokkal a jellegzetes motívumokkal összefüggésben, amelyek gyakran felvetődtek tanulmányaik során. A művek

vizsgálatakor említettük már, hogy a dalszövegek ívéből lelki utazás bontakozik ki. Érdeemes tehát átgondolni, milyen tanult művekben találkoztak a diákok hasonló megoldással, hiszen így nem csupán olvasott szövegeket elevenítettünk fel, hanem irodalmi műveltségüket is erősíthetjük egy kicsit. A konkrét kérdésre előkerült például Dante Isteni színjátéka, kicsit távolabbi összefüggésként Madách Tragédiája, valamint Tolsztoj Ivan Iljics halála című kisregénye is, ami lehetőséget teremtett e művek gyors felidézésére. A klasszikus motívumok közül vizsgáltuk a fa (erdő) és a víz motívumot. Előbbihez szóba hozták – a teljesség igénye nélkül – a népmesék több példáját, a bibliai bűnbeesést és ezzel kapcsolatban Az ember tragédiáját, a Csongor és Tündét, az Isteni színjáték „sötétlő erdőjét”, Lázár Ervin Négyszögletű Kerek Erdőjét vagy Pilinszky Apokrif című többször említett versét. A víz irodalmi megjelenéseihez említették az Odüsszeiát, amelyben a főhős számtalan kalandot él át a tengeren, szóba került a bibliai Jónás könyve és Babits parafrázisa, majd ennek nyomán a víz számtalan keresztény vonatkozását is idézték. Eszükbe jutott Petőfi Föltámadott a tenger és József Attila A Dunánál című verse is. Bár mindegyik megjelenés alaposabb kifejtésére nem volt idő órai keretben, de az irodalom történeti és motivikus összefüggéseire így is rávilágíthattunk. A kötet illusztrációinak vizsgálata során

ugyanazt képzőművészeti kitekintésben is megtehettük volna például a fa vagy a víz festészeti megjelenítését átgondolva. Lehetett volna mélyebben tanulmányozni azokat a stíluseszközöket is, amelyeket irodalmi vizsgálódások esetében megszoktak, de a dalszöveg műfajban nem figyelnek rá. Ezek a szövegek például meghökkentő megszemélyesítéseket és metaforákat tartalmaznak. Ugyanígy lehetne vizsgálni a szövegek szókincsét is.

E megfigyelések még inkább egyértelműsítik, hogy a versekből kirajzolódó lelki történet – és általában az igényes dalszövegeket – a költészet eszközei teszik hitelessé. A kötet metaforikus nyelve például jól ragadja meg a belső világot, a szavakkal nehezen megragadható tartományt, az erős képiséget pedig a váratlan asszociációk, ősi toposzok, szokatlan szókapcsolatok és metaforák teremtik meg. Érdekes megfigyelni azt is, hogy a dalszövegek ismétlései írott szöveggént is beleillenek a gondolatfolyamba, és az ellentétekkel együtt jól érzékeltetik a kételyeket és kérdéseket. Irodalmi művek esetében ritkán figyelünk az illusztrációkra, amelyek itt viszont a szövegképekkel együtt segítik vagy árnyalják a dallam nélküli szövegek értelmezését.

A megfigyelések nekem is sok érdekességet hoztak. Öröm volt új kérdéseket vizsgálni, és az irodalom

„határterületeit” is új oldalról megközelíteni. Jóleső érzéssel töltött el, hogy a gyerekek megbíztak bennem annyira, hogy előálljanak ezzel a tétel-ötlettel, gondolkodásra ösztönöztek, és el is fogadták, amit érdemesnek tartottam kiemelni. Bizalmuk és elmeélesítő ötletük újra éreztette velem, miért jó tanárnak lenni.

3. Grecsó Krisztián: Valami népi

Egy kortárs novelláskötet lehetőségei az irodalomtanításban

Az írás keletkezésének éve: 2020.

A kortárs írók szerepe a szövegértelmezés fejlesztésében

Kortárs íróink megismertetésére sem a 2012-től, sem a 2020-tól érvényes magyar nyelv és irodalom alaptanterv nem ad nagy lehetőséget, magyartanárként mégis rendszeresen tapasztaljuk, a mai szerzők milyen fontos szerepet játszanak az irodalom és az olvasás megkedveltetésében. A gyerekek különféle fesztiválokon, rendezvényeken látják, hallják őket, a közösségi médiában gyakran találkozunk velük készült interjúkkal, általuk írt szövegekkel vagy megzenésített, megfilmesített műveikkel. Ha valamilyen összefüggésben előkerülnek órán, rendszerint akad olyan diák, aki velük kapcsolatos saját élményét idézi fel, és így a többiek is jobban érdeklődnek. A kortárs írók révén tanítványainkkal könnyebben alakíthatunk ki közös nyelvet és világot.

Az elviselhetetlenül zsúfolt tananyag és a 2024-től induló új érettségi feladat – a megfoghatatlan mennyiségből merítő irodalmi teszt – ugyanakkor erősen korlátozza, mennyi időt fordíthatunk ilyen célokra. Az új kerettanterv 5 órát szán kortárs irodalomra, ám tudjuk, 12.-ben már kétségbeesve próbáljuk legalább azokat a szerzőket áttekinteni, akik a szóbeli tételekben megjelennek, így legfeljebb olyan mai alkotót vagy művet emelünk ki, aki ezekben szerepel. Ebben a fénytörésben a

kortárs írókkal való foglalkozás könnyelműség. A szabályozók alapján úgy fest, mintha nem tartanák őket elég „súlyosnak” ahhoz, hogy az iskolában essék róluk szó. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy például a Szent István Társulat által készített irodalomtankönyvek kifejezetten törekszenek arra, hogy régebbi szerzők művei mellé minél több mai szöveget társítsanak, rávilágítva a korok és művek közötti párbeszédre. Az idő szorítását azonban nem tudják oldani: érdeklődő diákok esetleg elolvassák a párhuzamként kínált szövegeket és felfigyelnek a kapcsolatokra, a többséghez azonban nem érnek el a mai irodalom alkotásai. Azzal mindenképpen segíthetünk, ha mi magunk olvasunk modern irodalmat (a nyár erre jó alkalom), és ha a tananyag bármely művéről eszünkbe jut valamelyik mai szerző, beszélünk róla, így mégis eljut a diákokhoz a kortárs kultúra.

GreCsó Krisztián írásaira mindenképpen érdemes felhívunk a figyelmet. Novellái és regényei a történetmesélő prózai hagyományhoz kötődnek, ami megkönnyíti a gyerekek számára a műértelmezést, így a nehezebben olvasóknak is hamar élményt nyújtanak. Az olvasás öröme pedig segít, hogy mélyebb rétegekhez is el tudjuk vezetni diákjainkat. GreCsó idén megjelent Valami népi című novelláskötetének akár egyes darabjai, akár ciklusai, akár a mű egésze kiváló lehetőséget kínál erre, hiszen számtalan értelmezési szempont

megismertetéséhez találunk példát. Maguk a történetek is rendkívül érdekesek és sokoldalúak. Felvillantják a magyar történelmi múltat és a benne gyökerező fájdalmas emberi sorsokat, valamint a szerző saját élettörténetének képkockáit. Ezekhez kapcsolódva megismertetik mind a vidéki, mind a fővárosi világ jellegzetes alakjait és életlehetőségeit. Az emberi sors különféle állomásait, például a gyerekkori beavatást, az otthontól való elszakadás fájdalmát, a felnőttkori betegség traumáját vagy az apává válás semmihez nem hasonlítható örömét az olvasó számára is átélhetően idézik fel. Különösen érdekes az elbeszélői szerep és nézőpont megjelenítése. Az Istennek nehéz ciklusban ugyanis az író személyes sorsát kétféle megközelítésben ismerheti meg az olvasó: az egyes szám első személyű elbeszélő, illetve a saját magát szereplőként, harmadik személyben, kívülről ábrázolt figura kettősségében. Az önéletrajziság így az eseményeket látó és értelmező „G. K., a mindentudó elbeszélő” és a történetet megélő „Grusz, a szerkesztő” két különböző nézőpontjában is érvényesül.

A kötet tehát számtalan szempontot kínál a prózai szövegek értelmezésének fejlesztéséhez. Megfigyelhetjük a történetmesélés módszereit, a jellemzés eszközeit, az élethelyzetek sokféleségét, az elbeszélésmód sajátosságait, a múlt és jelen párhuzamosságait, és mindenekelőtt azt a végtelenül rokonszenves emberábrázolást, amelyben

mindig hangsúlyos az együttérzés és összetartozás.

HÁTTÉRGYÁR

A kaleidoszkóp sokfélesége

A sokszínűség nemcsak a tanítási lehetőségek gazdagságában mutatkozik meg. A kötet ábrázolásmódja alapján gyakran van olyan érzésünk, mennyire változatos és sokrétű emberi világunk. E benyomásunk részben az írói személyességből, részben pedig életfelfogásunk, világértelmezésünk különbözőségeiből fakad. A novellákban ábrázolt, látott, hallott vagy megélt élmények az író tudatán átszűrődve, az ő világképébe beillesztve és egyéni látásmódját tükrözve jelennek meg. Történeteiben gyakori, hogy nem csupán a főszereplő nézőpontja érvényesül, hanem a háttérből néha előlépnek olyan alakok is, akikről a főhős maga sem tud, a mindentudó elbeszélő azonban rájuk is figyelmet fordít, és így egy-egy helyzetről többféle megközelítést, értelmezést kínál az olvasónak. E módszer rávilágít különbözőségeinkre, emberi sokféleségünkre, ugyanakkor arra is, hogy titokzatos kapcsolatok fűznek össze minket. Nem is tudunk egymás létezéséről, mégis ugyanazt a helyzetet, pillanatot éljük át, ugyanazokat a tapasztalatokat kell értelmeznünk. Saját múltunkban, élményeinkben gyökerezve más hangsúlyokkal értékelünk dolgokat, de a közös világ láthatatlan, mégis létező kötelékeket alakít ki köztünk.

Úgy jelennek meg Grecsoló alakjai, mint a kaleidoszkóp színes apró üvegdarabjai, amelyek minden rázás után új

képet varázsolnak eléink. Ugyanazok a részletek, de más-más összefüggésből nézve őket eltérő látványt alkotnak. Azonos szereplőket látunk, de lelkiviláguk, gondolkodásuk egész más embereket, helyzeteket mutatnak meg. Hol időben egymástól távoli eseményeket felidéző, mégis nyilvánvalóan párhuzamos történetekben, hol az ugyanazt a történetet más szemmel látó alakok elbeszélésében, hol pedig az azonos „én”-ből alkotott elbeszélő és szereplő kettős látásmódjában. Külön szerepet kap a kaleidoszkóp képének létrehozásában maga az olvasó. A történeteket olvasva benne is folyamatosan újjáalakul a látvány, új részletek válnak láthatóvá számára. A különféle nézőpontokra, szereplőkre figyelve új meg új képeket alkot, s így gazdagodik a kötet világáról és a benne megjelenő emberekről kialakított személyes értelmezése.

Éppen e sokféleség miatt érdemes a kötet egészét megismertetni diákjainkkal. Bár ez alighanem csak fakultáció keretében oldható meg, mindenképpen hasznos, hiszen nagyon gazdag szövegértelmezési lehetőségeket nyit meg. Egyetlen novella megismertetése azonban teljes osztályokban is lehetséges. Az érettségire való felkészülés folyamán például adhatjuk meghatározott szempontok szerint önálló elemzésre, vagy a műértelmezés gyakorlásához vizsgálhatjuk közösen is. Erre a célra különösen ajánlom az iskolai közegbe vezető Kopaszok

című novellát.

HÁTTÉRGYÁR

A Valami népi kötet világa

A kötet címe

A Valami népi cím a Fehérben fehér novellából származik. A család lakását felújító mesterember bont ki a falból egy kis tömböt, amelyben cement, kőpor, papír- és tapétafoszlányok között valamilyen meghatározhatatlan ruhanemű is megbújik. Az elbeszélő és a „szaki” együtt tanulmányozzák az állott szagú, poros anyagot, amelyről megállapítják, hogy valamiféle hímzés, és mindketten felidéznek, hogy nagymamájuknál láttak ilyet. Az alföldi szokás szerint „fehérben fehér”, vagyis fehér alapra fehér fonallal hímzett szövetdarab az a „valami népi” dolog, amely az elbeszélő vidéki hátterének, élete meghatározó közegének jelképe, és arra is utal, milyen véletlenszerű kapcsolatok fűznek minket más, akár ismeretlen emberekhez, akkor is, ha „nem vagyunk mi ilyen jóban”. Érdekes a címmé emelt szószerkezetben a „valami” kifejezés, amely határozatlanságával el is távolít a vidéki közegtől. Kifejezi azt a kettősséget, amely az elbeszélő életét meghatározza: vidékről a fővárosba került emberként őrzi mindazt, ami származásához, gyerekkorához, vidéki otthonához és létéhez tartozik, ugyanakkor fővárosi értelmiségiként máshol talált magára, és ez az új otthon is természetes részévé, meghatározó közegévé vált. Eltéphetetlen kapcsolatot alakított ki a két

világ között, de ismeri különbözőségeiket is. Ő maga is „fehérben fehér” – ugyanolyan, de mégis más; odatartozik, mégis különbözik.

Párhuzamos sorsok

Az író-elbeszélő jelenléte a kötet egészét meghatározza. Mindegyik történetben, ciklusban felbukkan, és az ő világlátása kapcsolja össze a novellákat. A mű négy ciklusra oszlik. Az első, a Fehérben fehér, alcíme szerint „paralel történeteket” tár elénk. Időben egymástól távoli események kapcsolódnak össze például a Kubikosok című első novellában, amelyben egy 1946-ban történt lázítás és az elbeszélő egy gyerekkori bűnének emléke jelenik meg egymás mellett. Az emlékezés kiindulópontja az apa sírja és maga a temető. A sírok életeket, sorsokat rejtenek, és az egyik név – Vendriczky Lázáré – láttán csöppen bele az olvasó a kubikos, Gila Rókus történetébe, aki a háború után egy apácák által fenntartott menhely vezetője ellen hangolta a szegény falusiakat. Gila nyomorult sorsú fiatal, akit a kommunista agitátorok hamar megtalálnak és saját szogálatukba állítanak. Az örökös nyomortól való szabadulás vágya kényszerűen alakítja ki benne, hogy mindig erősnek akar látszani és mások fölé emelkedni. Ügyesen manipulálja a szegény tömeget, hogy elvegyék a menhely értékeit és megverjék a vezetőt, Viktória nővért. Később hajdani tanárát szégyeníti meg, mégsem ő nyeri el

az emberek tiszteletét, hanem Vendriczky, akinek nevét az elbeszélő a temetőben látta. Az évtizedekkel később játszódó párhuzamos történetben is a manipuláció és az erő kerül előtérbe. Az elbeszélő és barátja, Balázs, gyerekkoruk egy szakaszában bolti lopásokra „szakosodnak”, és ezzel vívnak ki maguknak hatalmat: „Úgy éltünk, mint a királyok. Majdnem bárki majdnem bármire kapható volt egy sportszeletért, lévén, hogy két szelet csokoládé még a tehetősebbek heti zsebpénzét is felemésztette.” Az elbeszélő azonban a lebukás árnyékában nemcsak megszégyenül, hanem büntudata is nyomasztja. A novellában összekapcsolódik a két történetszál: az egymástól rég eltávolodott elbeszélő és Balázs Vendriczky sírjának közelében véletlenül futnak össze. Az elbeszélés nem időrendben halad, hanem a történetek egymásra felelgetve, párhuzamosan jelennek meg, így az olvasó is könnyen figyel fel a hasonlóságokra.

Temetőbe és a magyar múltba vezet a ciklus humort nem nélkülöző Három gödör című elbeszélése is. Főhősének, Alexandernek, az elbeszélő rokonának temetésén gyűlik össze a család, és közben jelenik meg két hozzá köthető, szórakoztató párhuzamos történet. Az egyik az ötvenes évekből, amikor az akkor még Sanyikaként szólított gyerek az árokban talál egy ismert elvtársat holtrészegen, a másik egy családi legenda, amely szerint évtizedekkel később a rokonok véletlenül kiejtik a részeg

Sanyit az autójukból. Mindkét történet a családi összejövetelek véget nem érő nevetéseinek forrása.

A már említett Fehérben fehér, a cíkluscímadó novella is eltérő idők párhuzamát emeli ki. Ennek kiindulópontja a lakás. Az elbeszélő a lakásfelújítás során talált fehérben fehér hímzés előzményeihez a harmincas évekbe vezérli az olvasót. Egy vidékről a fővárosba cselédnek szegődő lányt állít a középpontba, és az ő nézőpontjából mutatja be asszonya házasságtörését. Az elegáns nő hímzőtanfolyam és titokban vásárolt hímzések segítségével fedezi magát férje előtt. A cselédlány otthon hiába mesél a Pesten történteokról, a megcsalásról, apja egyáltalán nem érti ezeket az erkölcsöket, és lányát sem fogadja el ezzel az új háttérrel. A kényszerű elszakadás megviseli a lányt, ahogy a másik történet jelenkori hőseit is. Az elbeszélő és felesége lakásuk eladása után bérlőként még ott marad egy ideig, az új tulajdonos pedig egyre gyakrabban hozza fel fiát, hogy lássa, milyen jó lesz az új helye. Ő azonban nem vágyik a változásra, jobban ragaszkodik régi otthonához és életéhez. Az elbeszélő szeretett lakása, életük helyszíne, a fiú és a cselédlány számára inkább az elvesztett otthon jelképévé válik.

A ciklus másik két novellájában is megfigyelhető a személyesség. A Tükörben az elbeszélő egy soha meg nem épülő ház élő történetéről alkotott képét rajzolja meg,

amely bizonyos értelemben saját életének tükörképe is. A szegénység fonala pedig egy gyerekkori nyaralása során szerzett szerelmi csalódását beszéli el, amit felnőttként egész más szempontból látva ért meg és értelmez újra.

A ciklus novelláinak párhuzamait nagyon jól lehet órákon tanulmányozni. Nemcsak a szövegértelmezést fejleszthetjük általuk, hanem a logikus és rendszerező gondolkodást is. A hasonlóságok és különbségek megfigyelése, a szerkesztés és felépítés vizsgálata vagy a motívumrendszerek felfejtése egyaránt jó lehetőség e művek elemzésekor.

Személyesség és különböző nézőpontok

A kötet következő fejezetében a Grecsó korábbi műveiben is gyakran felidézett személyes emlékek kerülnek előtérbe. Az Örökrangadó ciklust alcíme szerint a „helyek” kapcsolják össze: életrajzi szempontból fontos helyszínekhez kötődő történeteket beszélnek el. Ezek íve Grecsó szegvári gyerekkorától felnőttkora pesti színteréig vezet. A szentesi kültelki buszmegálló, a nagyszülők mára megürült parasztháza, a helyi focipályaként szolgáló faluszéli rét, a családi ház, a városszéli diákotthon, a városi főiskolai kollégium, az első lakás, az első fiumei utazás szállodája, majd a betegség idején a pesti klinika ötödik emelete – ezek között a díszletek között zajlanak a hol fájdalmas élményeket, hol meglepő vagy életre szóló

emlékeket őrző történetek.

A személyesség megrendítően erősödik föl az Istennek nehéz ciklusban, amelyben az író betegsége megrázó tapasztalatait beszéli el. Ennek a fejezetnek szimbolikus helyszíne a híd. A főhős számára a Ferdinánd híd élete fordulópontja, hiszen itt veszi észre, hogy nyakán egyik percről a másikra daganat nőtt. A híd az egészséges életből a betegség által teljesen megváltozott létbe vezet át. Mégsem csak a két állapot közötti átmenet szimbóluma. Olyan nézőpontot is megjelenít ez a „felüljáró”, ahonnan az elbeszélő rálát az alatta fekvő világra. Ehhez az író sajátos megoldást választ: megalkotja „G. K., a mindentudó elbeszélő” figuráját, a történet másodlagos, belső elbeszélőjét, aki kívülről látja az eseményeket. Mellette az író szereplőként is megjeleníti önmagát a történetben. A daganat felfedezése és a betegség elszenvedője Grusz, a szerkesztő. A hármas írói jelenlétet jól érzékeltetik a fejezet első novellájának végén szereplő mondatok: „Én meg csak állok a hídon, most éppen Gruszt figyelem az autóban, enyhe részvétet csikarok ki magamból, mégiscsak furcsa, hogy egyetlen másodperc alatt ilyesmi megtörténhet. De hát a világban, másokkal, olyan sok minden megtörténik. Erre gondolok, pedig még nem is tudom, hogy Grusz élete, mármint ahogyan addig élt, negyvenkét év, huszonhat nap, tíz óra és harminchét perc – véget ért.”

A mindentudó elbeszélő felülről letekintő nézőpontja érvényesül az Istennek nehéz című novellában. Ő, „aki a sorsok hálóját rángatja”, olyan embereket mutat be mindent látó szemszögéből, akik egymást egyáltalán nem ismerik, sorsuk egy bizonyos időpontban mégis egymásba kapcsolódik. Egyik beül a másik taxijába, vagy ugyanarra a városnéző buszra szállnak, esetleg jelen vannak ugyanannál a majdnem tragikussá váló fékcsikorgásnál, ami meghatározza életük alakulását. Mindnyájan ugyanabban az időben bukkannak fel a történetben, amikor Grusz felfedezi a daganatot. A fejezet további novelláiban is a betegséggel küzdő Grusz a közös pont, akinek az életében így vagy úgy feltűnő emberek is kiemelkednek a háttérből, és átmenetileg főszereplők lesznek. Fájdalmas, nyomorúságos pillanatok, rossz döntések, csüggesztő tapasztalatok jelennek meg. Bár Grusz nem érzékeli, mennyire nincs egyedül kínjaival, az olvasó annál inkább. Mintha G. K., a mindentudó elbeszélő azt sugallná, hogy a tömeges, elidegenedett nagyvárosban sem vagyunk egyedül, mindig kísérnek párhuzamos életek. G. K. azt is kiemeli azonban, hogy az ő mindentudása sem végtelen, és az élet bonyolultabb az emberi tudattal megragadható összefüggéseknél. „Isten, a végtelenség egyetlen ismerője, századmásodpercekkel kirakózik. És a világ egyre aprólékosabb, egyre több hajszál látszik, törés, tű, körömfélhold. És ebből az éles képből, én, G. K., a

mindentudó elbeszélő, aki a rendszer része vagyok, csak szeleteket látok.” Ilyen szeletek, emberi sorsokból kiemelt képek jelennek meg Az à la carte valóság című novellában. A kötetből már korábban ismert és újonnan feltűnő alakok élettörténete rajzolódik ki az olvasó előtt, akinek az a benyomása, hogy a címmel ellentétben az élet valóságát az ember nem választhatja meg, ugyanakkor van reménye együttérzésre. A fejezetben megrajzolt hétköznapi figurák sorsa, fájdalmai, kétségei ugyanolyan fontosak, mint Gruszéi, és életükben láthatatlanul vagy véletlenszerűen rajzolódnak ki az összetartozás szálai.

Ebben a ciklusban mindenképpen érdemes vizsgálni az író-elbeszélő-szereplő viszonyokat. Rávilágíthatunk, milyen lehetőségeket rejt az egyes szám első személyű elbeszélő alkalmazása, és milyen jelek különböztetik meg a történet elbeszélőjét az író személyétől. A fejezetben külön megalkotott G. K., a mindentudó elbeszélő annak tanulmányozására is lehetőséget kínál, mit jelent a kettős elbeszélői helyzet, amit például Kosztolányi Esti Kornél-novelláiban is megfigyeltünk. Érdemes megemlíteni, hogy a személyesség az íróról mintázott szereplőben is megjelenhet, de ő sem azonos magával az íróval, ő is megalkotott figura.

Realizmus és boldogságábrázolás

Az említett hármasság az utolsó ciklusban háttérbe szorul, és a személyes élményekre helyeződik a hangsúly. Az előző fejezet keserűségeivel szembeállítva itt boldogságtörténeteket olvasunk. Grecsó saját élete utolsó éveire irányítja a figyelmet, és a megélt örömökre. Nem idealizáló, a szeretet vagy szerelem mázával leöntött helyzeteket jelenít meg, hanem a való élet nagyon is reális világában megtelelhető boldogságot. Bár Grecsóra jellemző a történetmesélő elbeszélés, a fejezet novelláiban olykor nem történik semmi a külső szemlélő számára lényeges esemény, csak egy érzés megélését írja le. Különösen megrendítő az apává válás élményét bemutató Ráfekszik szívemre a sorsod című novella, amely az örökbefogadás váratlanságát és csodálatos örömét beszéli el. Az apaság szépségét érzékelteti a Lombikok is, amely egy játszótéri délutánra vezérli az olvasót. Diákjaink számára érdekes lehet a karantén idejét megörökítő Ablakszínházak, amely általuk is átélt időszakot idéz fel. A társadalmi élet ablakokba és erkélyekre szorult vissza, de az elbeszélő ebből a lehetőséget, az emberi összetartozást emelik ki. Még a kilátástalan betegség is hordozhat örömet – erre példa a Negyvennégyes, amely az emberi létezés reménységét egy súlyos beteg kisfiúban mutatja meg, aki minden alkalommal mosolyával ajándékozta meg a kezelésre várók kétségbeesett sokaságát.

Ezt az utolsó fejezetet talán inkább fakultáción érdemes vizsgálni. Ki lehet emelni a jelenkor eseményeit, a kortárs irodalom sajátosságait, és megvitathatjuk velük azt is, mit gondolnak a prózában megjelenő személyességről. Teret adhatunk diákjainknak arra is, hogy megírják saját boldogságtörténeteiket, vagy felidézzenek számukra reményt adó pillanatokat.

A Kopaszok

Teljes osztályban alighanem célszerűbb olyan novellát választani a kötetből, amelyről nehezen vagy nem olvasó diákjainknak is vannak tapasztalatai. Ilyen lehet például a már említett Kopaszok, amely eredetileg 2020-ban jelent meg az Élet és Irodalomban Csönd és szabadság címmel. A novella elolvasása után érdemes megbeszélni, miben különbözik a két cím, vajon miért változtatta meg az író az eredetit, és hová kerültek a hangsúlyok.

A Kopaszok az iskolai beavatások világába kalauzol. Felütésszerű bevezetése egy tipikusan elhanyagolt iskolai tornaöltözőt és zuhanyzót mutat be. Állapotát lehangoló kifejezések érzékeltetik: elgyötört padok, megcsontosodott kosz, a mocsok felső rétege, bőre nőtt a falaknak. Ez a közeg jellemzi az iskolai diákokthont, amelynek neve lényegében megcsúfolása a valóságnak. Az otthonosság a legkevésbé jellemzi, és ezt nem csupán a mocskos öltöző és fürdő jelzi, hanem az ott szállást találók rideg

fiútársadalma is. A kor ismert mondata – „Az iskola a második otthon.” – feltűnően hamisan cseng ebben a közegben, nem véletlen, hogy az elbeszélő is „mostoha” iskolaként jellemzi. A főhős, az egyes szám első személyű elbeszélő utólag visszatekintve jeleníti meg ezt a diákotthont, amelynek értékét a portás szavai érzékeltetik: „Hát itt van, ez az, ez a diákotthon, kérem! Miféle kollégium?!” A főhős utólag értelmezi az ottani életét, amely a csüggesztő helyszínrajz ellenére mégis valamiféle új és örömteli élményt is rejt számára.

A diákotthont megjelenítő bevezetőt követően kezdődik el a valódi történet: „Anyám elkísért az első augusztus végi vasárnap.” A rozzant hely első látásra mindkettejük számára ijesztő. Az intimitás teljes hiánya jellemzi, tantermekbe zsúfolt „emeleteságy-erdő” a háló, „se egy pihenő vagy egy lakályosabb tanulószoba”. A koszos zuhanyzó és vécé is elrettentő, mégis ez lesz a fiúk számára a „boldogság és szabadság szűkös terepe”, hiszen oda nem megy utánuk a rájuk felügyelő Hilda néni. Ott zajlanak az általános iskolások egymás közti leszámolásai is, amelyekben az elbeszélő gimnazistaként már nem vesz részt. „Kívül álltunk a gyerekek tartozik-követel játszóján” – mondja, mégsem tudja magát teljesen függetleníteni tőlük. Az egyik áldozatot ugyanis rendszeresen húzza ki a kukából, ahová a nyolcadikos Zsolti módszeresen rakta be, nem mellékesen ugyanúgy,

ahogy hajdanán őt magát a kisfiú bátyja. Kiderül azonban, hogy a gyerek rettenetesen büdös, nem mosdik, sőt messze ívben kerüli el a zuhanyzókat, ezért elkapják és megfürdetik. A tetves, bolhás, rühös Imi a kényszerfürdő után hetekig meg van sértve, és csak másfél évvel később árulja el, hogy azért nem fürdött, mert a tanyán, ahol élt, soha nem látott még folyóvizet. Félt az ismeretlentől. Az elbeszélő pedig megsejti ennek a világon túli szegénységnek a nyomasztó erejét, amelyet a fiú által énekelt ismert dallam old fel: „Repül a bálna”. Ebben a felismerésben élik meg mindketten a szabadság erejét ott a zuhanyzóban: „A gőz gyorsan hízott. Büdös volt, zajos csönd és szabadság.”

A novella olvasása során természetesen eszünkbe jut az Iskola a határon. Az elbeszélő maga is megidézi néhány mondatával: „Az október volt a legzordabb, nagyjából egy hónap kellett hozzá, hogy fölaprítsák a kopaszok lelkét a rutinos, régi lakók.” Az október, a kopaszok és a felaprított lélek egyaránt utalnak Ottlik regényére. Grecsó története azonban sokkal szelídebb, és nagyobb hangsúlyt helyez az együttérzésre.

A novella elemzése mindenképpen jó alkalom arra, hogy felhívjuk a figyelmet az Iskola a határon-ra, hátha egy-két diák előbb-utóbb elolvassa. Kiemelhetjük a cselekményt, a fiúcsoportokban kialakuló erőviszonyokat és az ezeket

megalapozó erőszakos tetteket. Megfigyelhetjük a helyszínrajzot, és kikerestethetjük az ezt megalapozó kifejezéseket. Fordíthatunk figyelmet a visszatekintő elbeszélés szerepére is: hogyan értelmezi az eseményeket a gyerek szereplő és a felnőtt értelmező. Végül mindenképpen érdemes a háttérben megjelenő társadalomképről is beszélni.

Akár ezt az egyetlen novellát, akár a kötet egészét ismertetjük meg a diákjainkkal, rá kell világítanunk arra a rendkívül rokonszenves írói attitűdre, amely a világ reális ábrázolásán keresztül szüntelenül együtt érez a magánytól, nyomorúságtól vagy más megpróbáltatástól szenvedő emberrel, és mindig felcsillantja a remény sugarát.

4. Versösvény és versfilm az irodalomórán

Az írás keletkezésének éve: 2022.

A mentorálás során nem csupán a mentor segíti hallgatóját vagy ifjabb kollégáját, hanem az ő ismeretei is új lendületet, ötleteket adhatnak tapasztaltabb kísérlőjének. E kölcsönösség elgondolkodtató példáját tapasztaltam meg, amikor tanárjelöltem az egyetemen megismert versösvény, illetve versfilm módszerét alkalmazta a tanórán.

Hosszú gyakorlatát végző tanárjelöltem azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy szakdolgozatához szeretne kísérletet végezni az általa tanított osztályokban. Sokáig gondolkodott, miről készítse diplomamunkáját, és már jócskán szorította az idő, amikor végül eldöntötte, olyan módszerről fog írni, amellyel egyetemi tanulmányai során ismerkedett meg, és amely számára meghatározó jelentőségű volt. Tanítási gyakorlata során is mindvégig előtérbe helyezte a kreatív szövegfeldolgozási feladatokat, így az általa választott versösvény és versfilm iskolai alkalmazása jól illeszkedett ebbe a szemléletmódba.

Bevallom, nem is hallottam még ezekről korábban. Némiképpen gyanakodva fogadtam az ötletet, de

szerettem volna segíteni neki, ráadásul sosem árt, ha az ember új dolgokat ismer meg, ezért megegyeztünk, melyik osztályokban próbálja ki az új módszereket. Megismertetett ezek lényegével, velük kapcsolatos egyetemi élményeivel, valamint rámutatott, hogy tapasztalata szerint nagyon sokat segítenek a szövegértelmezésben. Ezek után együtt gondoltuk át, hogyan lehet megvalósítani ötleteit.

Némi kutakodással én is utánaolvastam a versösvény és a versfilm fogalmának. A Kortárs 2019/12. számában találtam egy cikket, amely a folyóirat „Irodalmunk megújulása” című esszépályázatán második helyezést ért el. Osztroluczky Sarolta és Rédei Gergely közös írása a líra közvetítésének új útjairól számolt be. A szerzők kiemelték, hogy a számítógépes világ és az infokommunikációs kultúra az olvasói szokásokat és lehetőségeket is átalakította, ami új szövegalkotási és -értelmezési módoknak is teret nyitott. Már a posztmodern költők is kísérleteztek a számítógépeket bevonó vadonatúj alkotási módszerekkel, a modern olvasóban pedig – gondolatmenetük szerint – hármas igényrendszer alakult ki. Az involválódás igénye a szöveg alkotásába és ezáltal értelmezésébe való bevonódást jelenti, az interakció iránti igény a szövegek, képek és hangok különféle kapcsolatainak egyéni értelmezéséhez kötődik, míg az IKT használathoz kapcsolódó igény a modern eszközök által

átalakított világ szövegalkotási és befogadási szokásaira épül. E hármasság igényrendszer elvárásait teljesítő formai újításként mutatják be a versanimáció és a versösvény fogalmát, illetve itt utalnak a versfilmre is.

A versanimáció a modern könnyűzenei videoklipek világában kialakult versközvetítési módszer, amelyben a szöveghez képi információk és mozgáselemek társulnak, s ezek szerves egységet alkotva fokozzák a befogadói élményt. (Interneten több ilyen is könnyedén meg lehet találni.) A szöveg értelmezése is megváltozik, hiszen a kép és a hang további asszociációkra készíteti a befogadót. A szerzők lehetőségként vetik fel, hogy éppen ezért ezt az új műfajt az irodalomoktatásban is jól lehetne alkalmazni, és segítségével a memoriterekkel szemben táplált ellenérzés is csökkenhetne, hiszen a szöveg alámondása, ismétlése során szinte észrevétlenül lehet megjegyezni a sorokat. Érdekes felvetésük – és erre a cikk példát is kínál –, hogy a kiadásokban és tankönyvekben QR kóddal vezetnék el az olvasót a versanimációhoz.

A versösvény a hálózatos szövegvilágra építő műfaj. Ebben megnő az olvasó szerepe, hiszen különféle asszociációi mentén saját maga alakít ki hálózatot a szövegekből, tehát lényegében saját versválogatást, versszöveget hoz létre, melyben egyedi ízlése és érdeklődése rajzolódik ki. A kulcsszavakhoz önálló

képzettársítás alapján maga kapcsol újabb verseket, részleteket, esetleg más művészeti alkotásokat, így alakítva a saját értelmezést. Az elsősorban kiadói lehetőségként elgondolt versösvény műfaj a szerzők szerint a versanimációhoz hasonlóan az irodalomtanításban is új utakat nyithat. Mindenekelőtt motivációt adhat a versek olvasásához és értelmezéséhez, másrészt az irodalomról való lineáris, időrendi gondolkodást is átalakíthatná, és segítene megérteni a szövegek közti kapcsolatokat.

A versfilmeket a cikk csak érinti, de a műfaj már filmes fesztiválokon, versenyeken és más irodalmi pályázatokon is megjelenik. Míg az epikus művekből a történetek nyomán gyakran készül adaptáció, lírai szövegekben cselekmény nem segíti a képi megjelenítést. A versfilm ehelyett a szöveg tartalmát, hangulatait, üzenetét igyekszik megragadni személyes képzettársítások, metaforikus képek révén. E műfaj készítésének sajátosságait, asszociatív lépéseit jól érzékelteti Andorkó Júlia és Kocsis Tünde Őszintén az ŐszinTE versszínházról című cikke, amely egy Szabó T. Anna szöveg filmes megjelenítésének menetét és mozgatórugóit tárja fel, valamint részletesen indokolja, hogy az Elhagy című vers feszültégét és ellentéteit miért éppen a felhasznált képi és hangzáselemekkel idézik fel az elkészült alkotásban.

Tanárjelöltünk ezt a műfajt egyetemi szemináriumán próbálta ki, és ezt szerette volna megismertetni a diákokkal.

HÁTTÉRGYÁR

Az értelmezési kísérletek menete

Mivel a hallgató már tavaly, a digitális oktatás idején is iskolánkban, a 11. osztályban végezte rövid gyakorlatát, valamint idén is náluk tanított legtöbbit, a versfilm műfajt, amely összetettebb tevékenységet kíván, velük akarta kipróbálni. Egyrészt már többször adott nekik olyan feladatot, amelyek során művekhez szabad asszociációk alapján képeket kellett válogatniuk (pl. Vörösmarty Csongor és Tündéjéhez vagy Arany Tengeri-hántásához), így bizonyos mértékig rálátott vizuális képességeikre, másrészt kifejezőkészségüket is jobban ismerte, mint a többi osztályét. Ráadásul, mivel ehhez a kísérlethez elképzelése szerint kortárs verseket érdemes választani, úgy gondolta, ez a korosztály a modern művekhez is közelebb áll. Bár a 11.-es tananyagba ez nehezen lett volna beilleszthető, hiszen éppen Mikszáthnál jártunk és az éves tanulmányi vizsgára készültünk, inkább elmagyaráztuk a gyerekeknek, miről van szó, és egy dupla órát erre a célra szántam.

A hallgató egy 8.-os és egy 10.-es osztályban tanított még nyelvtant, ezért velük kevesebbet találkozott, bár a 8. osztály egyik csoportjában németórákat is tartott. E két korosztállyal próbálta ki a versösvény műfajt. A 10.-ben a témát könnyen hozzá tudtuk kapcsolni a tananyaghoz, mert éppen a szépirodalmi stílus eszközeiről volt szó, és a

versösvény érdekes kiegészítésnek tűnt. A 8.-ban viszont nem volt ilyen kapcsolódási lehetőség, mivel ott az összetett mondatokat tanultuk, de a gyerekeknek ott is elmagyaráztuk, miért szánunk egy órát a versösvényre, így őket is be lehetett vonni.

Bár sok kétségem volt a két műfaj alkalmazhatóságával kapcsolatban, vitathatatlan, hogy nagyon tanulságos volt a próba. A későbbi visszajelzések sok érdekes tapasztalatról számoltak be, amelyek a hallgatót és engem is elgondolkodtattak. Bizonyos szempontok az ő elképzelését igazolták, mások az én kételyeimet.

A versösvényhez a tanárjelölt három kortárs verset választott: Fodor Ákos Házassági emlék-mű, Kemecsei Gyöngyi Határaink és Győrfi Kata Éppen annyira című műveit. Mindhárom a szerelmi líra körébe tartozik. Bár az eredeti cél az lett volna, hogy a gyerekek egyetlen szöveghez keressenek saját asszociációik alapján további verseket, és így alkossák meg saját versösvényüket, ez számtalan nehézségbe ütközött volna. Sem a technikai adottságok, sem a gyerekek tudás- és igény szintje nem tette volna lehetővé, ezért végül e három szöveg elemeinek összekapcsolásával kellett önálló értelmezési hálót, illetve egy új – saját – verset kialakítaniuk. A megoldás azonban így sem ment könnyen.

A három szöveg nem magától értetődő. Még felnőtt számára sem egyszerűek, 14 és 16 éves gyerekeknek pedig, akik közül a legtöbbnek még a szerelemről is alig van saját tapasztalata, kifejezetten nehéz megérteni őket. Segíthette munkájukat, hogy 4-6 fős csoportokban kellett megalkotniuk a versösvényt, tehát kisebb körökben adhattak egymásnak ötleteket, inspirációt, de még így sem tudott mindenki hozzászólni a feladathoz. Jellemző volt, hogy azok fogalmaztak meg világos gondolatokat, akik amúgy is szívesen foglalkoznak szövegekkel és szeretik az irodalmat, míg a kevésbé érdeklődők inkább hallgattak. Többen panaszolták, hogy nem nagyon értették, mit kellene csinálni. Arra viszont nagyon sokan felfigyeltek, hogy különbözőek az értelmezéseik, és ezt szívesen beszélték meg. Sokan kiemelték azt is, hogy jó volt csoportokban dolgozni.

A 10. osztály az első tanévét szinte végig a digitális rendben, otthonról végezte, így nem tudott kialakulni közösség, és nem is nagyon mernek egymás előtt megnyilatkozni. Éppen ezért a csoportos tevékenységekben is lassabbak az átlagnál, így a tavalyi lemaradásokat is figyelembe véve csak rövidebb feladatokat adok ki csoportmunkában, hogy tudjunk haladni. Az írásos visszajelzéseik azonban nyilvánvalóvá tették, hogy a nehézségek ellenére igénylik ezt a formát. Talán nem ártana, ha az oktatásirányítás is átgondolná,

hogy a közel másfél éves otthoni tanulás után mennyire fontos lenne csökkenteni a tananyag mennyiségét, és inkább ilyen tevékenységekre hagyni bőséges időt. Sokkal jobban fejlődne a gyerekek szókincse és kifejezőkészsége, hiszen kisebb körökben könnyebben nyilatkoznak meg; egymás ötleteit hamarabb fogadják el, ami ösztönzi a továbbgondolást; és a szétagolt osztályban is csakhamar szorosabb összetartás alakulhatna ki.

A nyolcadikosok visszajelzéseiben is a csoportos tevékenység élménye köszönt vissza, illetve ők is kiemelték, hogy először egyáltalán nem értették, mi a feladat. Mivel ilyen jellegű munkát egyáltalán nem végeztettem velük, és ahogy kiderült, előző tanáraik sem (én csak ebben a tanévben vettem át őket), nem meglepő az értetlenkedésük. Az is kiderült viszont, hogy az óra jó hangulata megragadta őket, és bár nekik talán még nehezebbek voltak a versek, ez sem vette el a kedvüket. Velük németórán is végeztetett a tanárjelölt hasonló feladatot, amelyben versek kulcsszavait és azok szinonimáit állította előtérbe, ami erősítette a versösvény lényegének megértését.

A csoportos értelmezést és az új vers létrehozását követően a csoportok mindkét osztályban egymás után sorban tették közzé eredményüket, kiemelve, milyen hangulat, érzés, helyzet stb. alapján kötötték össze a

műveket. Bár pont ez volt az érdekes, hiszen ebből érthették volna meg, ki hogyan gondolkodott, egymás meghallgatásához – korosztályukhoz híven – már türelmetlenek voltak. Igaz, ami igaz, a kapcsolódási pontokat a csapattagok általában nem, vagy csak nagyon felületesen mutatták be.

A nagyobbak versfilmkészítése eredményesebbnek tűnt. Jobban megértették, mit kell tenniük, és maga a filmes műfaj is ismerősebb volt számukra. Sok irodalmi mű filmadaptációját néztük meg az évek során, tehát az irodalmi mű és a mozgókép kapcsolata nem újdonság számukra. Meg kellett viszont érteniük, hogy a versfilm másféle képi megjelenítést kíván tőlük, amelyben a hangulatoknak, benyomásoknak, érzéseknek sokkal nagyobb szerep jut, míg a cselekménynek minimális. E cél érdekében a dupla óra első részében ráhangoló gondolatok és képek (pl. slam poetry, az elvont gondolkodás jelentősége, René Magritte A képek árulása című képe stb.) után tisztázták a versfilm fogalmát, majd elolvasták az e műfajhoz választott szöveget, Tar Károly A titok című versét. Ezt a diákok önállóan igyekeztek értelmezni, ők választották ki a számukra érdekes sorokat, kifejezéseket, majd közös megbeszélés során tették közzé ezeket. Az utolsó percekben a tanárjelölt e szöveghez készített saját versfilmjét nézték meg, ebből következtethettek az ő értelmezésére.

A második órához elkértük az informatika termet. Az osztályból az első óra legaktívabb, egyébként is irányító személyiségű diákjai lettek csoportvezetők (hármán közülük magyar fakultációsok), az ő csapatukba véletlenszerűen, számkártyák húzásával kerültek be a többiek, majd a számítógépeknél ennek megfelelően helyezkedtek el. Ezután kapták meg a megfilmesítendő verset, Nikola Madzirov macedón költő A városok, amelyek nem tartoznak című művét. Ez sem könnyű szöveg, de érzékletes képi világa megmozgatta a gyerekek fantáziáját, és könnyen kerestek hozzá vizuális anyagot. Kaptak segítséget ahhoz is, hogy videószerkesztő és zeneletöltő programmal képeiket zenei aláfestéses filmmé fűzhessék össze. Az elkészült alkotásokat a tanárjelöltnek küldték át, és a következő órán nézték meg egymás munkáját.

Mindkét feladat után arra kértük a diákokat, hogy röviden írják le tapasztalataikat. Ehhez néhány kérdésből álló szempontsort kaptak:

- Mennyire értetted a szöveg(ek)et? Mi okozott nehézséget az olvasás(uk) során?
- Mit gondoltál a versösvény/versfilm módszerről, amikor először hallottál róla?
- Kivel voltál egy csoportban, és milyennek találtad az együttműködést? Ki adott jó ötleteket? Hogy tudtatok összedolgozni? Milyen nehézségekbe ütköztetek?
- Segített-e a szöveg(ek) értelmezésében a versösvény/versfilm készítése?

- Szívesen alkalmaznád-e ezt a módszert gyakrabban?
Álláspontod indokold!

A válaszok közül akadtak néhány szavas, semmitmondó visszajelzések is mindhárom évfolyamon, de kifejtett, megfontolt gondolatokra is akadt példa. A legmegbízhatóbb információt azokból a megfogalmazásokból kaptuk, amelyek sokaknál egybecsengtek. A versszövegek megértése sokaknak okozott például nehézséget, de a velük való foglalkozás a többséget rávezette valamilyen értelmezésre. Magáról a kétféle módszerről a kipróbálás előtt nem sok elképzelésük volt, a leggyakoribb válasz szerint „érdekesnek tűnt” vagy „jó ötletnek tartottam”, a kisebbek közül pedig jó néhányan jelezték, hogy „nem teljesen értettem”. A harmadik kérdésről, a csoportos együttműködésről nyilatkoztak legpozitívabban. Volt, ahol felosztották egymás között a tennivalókat, máshol közösen beszéltek meg a szöveget, és egymás ötleteit gondolták tovább. Néhány kivételtől eltekintve kiemelték, hogy élvezték a közös munkát. Arról, hogy ezek a műfajok segítik-e a versszövegek megértését, sokkal inkább megoszlottak a vélemények. Alighanem azon múlik, mennyire nyitott, illetve mennyire vizuális típus valaki. Nyilván ez befolyásolta az utolsó kérdésre adott választ is, vagyis akinek a módszer segített a megértésben, az szívesen alkalmazná újra, akinek viszont nem, az kevésbé, de a

csoportmunka miatt közülük is többen próbálkoznának máskor is.

HÁTTÉRGYÁR

Tanulságok

Összességében a másfajta tevékenység egyértelműen hatott a gyerekekre. Nem tudom, a műértelmezésben ténylegesen mennyit segítenek ezek a lehetőségek, időről időre előkerülő alkalmazásuk azonban biztosan megtöri a monotonitást, és jó motivációt jelenthet az irodalom megkedveléséhez. Talán a klasszikus és a kortárs versek viszonyának megértésében, illetve az irodalmi kapcsolatok felismerésében is fontos szerepük lehet. A kísérletekben megismert művek mindenképpen bonyolultak voltak a gyerekek számára, ezért célravezetőbbnek tartom, ha könnyebb szövegekkel próbálkozunk. A versösvény túlságosan elvontnak tűnt, ez inkább az érdeklődő gyerekekben hagyott nyomot, a film viszont nagyobb lelkesedést keltett.

Ezeket a módszereket alighanem fakultációk vagy szakkörök keretében lehetne jól alkalmazni. Azok a diákok, akiket megihletnek a szövegek, nyitottabbak a más műfajokkal való kapcsolatokra, és kreativitásukat is szívesebben vetik be. Tanórai keretek között azonban mindkét lehetőséget nehezebb megvalósítani. A túlzsúfolt tananyag mellett jól meg kell fontolni, milyen ötletnek adunk teret, hiszen az ilyen feladatok mindig sok időt igényelnek. Ugyanakkor a visszajelzések arra is rávilágítanak, hogy a gyerekek igénylik a játékos, új

kísérleteket. A kamaszoknak fontos, hogy elmondhassák a véleményüket, és a csoportmunka szűkebb körében ezt bátrabban teszik meg. Házi feladatként viszont ritkán hajlandóak elvégezni a munkát, így az sem lenne célravezető.

Kétféle szemlélet feszül egymásnak a döntésben. Az érettségre, illetve bármilyen középiskolai vizsgára felkészítő tanár igyekszik a vizsgák feladattípusait begyakoroltatni diákjaival, és pontosan tudjuk, milyen nehéz a szegényes szókincsű, nem olvasó gyerekeknek megtanítani, hogyan írjanak meg egy irodalmi esszét. A bőséges tananyag időigényessége mellett ez is komoly kihívás a tanárok számára. Más részről viszont mindnyájan arra törekszenek, hogy tantárgyukhoz kedvet ébresszenek, ehhez pedig időnként szakítaniuk kell a szigorú, vizsgára felkészítő szemlélettel.

A versösvény és a versfilm műfaja mindenképpen felhívja a figyelmet arra, hogy a képek világában élő gyerekek számára a vizuális lehetőségek az irodalom megismerését is segíthetik. A hallgató kísérletei után nem sokkal konkrét tapasztalatot szereztem erről. A 12.-es osztályomban Pilinszky János Apokrif című versét olvastuk. Csüggedten néztem végig a fásult arcokon, és ekkor jutott eszembe a versfilm. Megkértem a gyerekeket, vegyék vissza telefonjukat, és keressenek a szöveg valamelyik

részletéhez szerintük odaillő képet. Szerencsés helyzetben vagyunk, mert a termekben van okostábla, így a talált képeket ki tudtuk vetíteni, és a többieknek kellett kitalálniuk, melyik részlethez kapcsolódhatnak. Ehhez a játékhoz egyértelműen volt kedvük, és közben észrevétlenül elkezdtek értelmezni a szöveget. Több időt vett el, de biztosan közelebb kerültek a megismeréshez és megértéshez. A képek által uralt világban tehát alighanem az irodalomtanításban is el kellene jutnunk „a kevesebb több” szemléletig, és ha nem akarjuk elveszíteni az olvasókat, időt kellene hagynunk a megértés új útjainak. Nem csupán nekünk, tanároknak, hanem a tantervek és szabályozók készítőinek is.

A fiatal tanárok és tanárszakos hallgatók otthonosabban mozognak a modern kor lehetőségeinek és eszközeinek világában, így sok új ötlettel és ismerettel gazdagíthatják tapasztaltabb kollégáikat. A mentori munka egyik legösztönzőbb élménye ez. Az a dolgunk, hogy az ifjabbaknak segítsünk megtalálni saját hangjukat, de közben ők is frissítik a mi eszköztárunkat, és lehetőséget kínálnak arra, hogy ne felejtsünk el tanulni.

5. Emlékmű vagy velünk élő múlt?

Gondolatok Krusovszky Dénes Akik már nem leszünk sosem* című regényéről*

Az írás keletkezésének éve: 2019.

HÁTTÉRGYÁR

Egy sokoldalú regény

Még nyáron került a kezembe Krusovszky Dénes Akik már nem leszünk sosem című könyve, amely 2019-ben elnyerte a Libri irodalmi közönségdíját. Nem ismertem különösebben a szerzőt, noha költőként már több rangos díj tulajdonosa, de ezt az első regényét jó ízlésű ismerősök ajánlották figyelmembe, így végigolvastam. Magyartanárként inkább csak iskolai szünetekben van lehetőségem saját kedvemre nyugodtan olvasni, év közben inkább az aktuálisan tanítandó művek és szerzők kötik le az időm. Krusovszky 540 oldalas regényéhez viszont szükség van a nagyobb lélegzetvételő, zavartalan olvasáshoz, a mű ugyanis összetett. Különböző idősíkokban játszódó cselekményszálakat jelenít meg, amelyek csak az utolsó fejezet végén kapcsolódnak össze. A kapcsolatok megértése után pedig az olvasónak kedve támad előlről kezdeni az egészet, és már ezek birtokában olvasni újra a történeteket, amelyek menet közben sok kérdést és gondolatot vetnek fel.

A regényről készült recenziók más-más oldalról közelítik a művet. Rámutatnak például a főhős mai látásmódjára, amely visszatükrözi, milyen világban élünk, mi vesz körül minket a 21. századi Magyarországon, és ezt hogyan éljük meg; valamint e mai fiatalokra jellemző szemléletmódot filmes párhuzamokkal támasztják alá, mindenekelőtt Reisz

Gábor VAN valami furcsa és megmagyarázhatatlan című alkotásával (ez a regény olvasása közben bennem is felidéződött). Némely kritikus a felnőtté válás generációs regényét látja benne. Mások kiemelik a mű bravúros, csattanós szerkesztését és emlékezetes elbeszéléstechnikáját, illetve kiváló atmoszféráját és élethű alakjait. Rámutatnak, milyen erősen érvényesül benne a férfi nézőpontja és a férfikommunikáció rendszere. Az értelmezők egy része a legjobb mai regényként jellemzi. Van, aki viszont túlírtnak, túlzásúfoltnak tartja, olyan műnek, ami nem mond újat, hanem felszínesen és kiszámíthatóan mutat be számtalan mai társadalmi, közéleti és emberi kérdést. Sőt szándékoltan azért szerepeltet bizonyos napi eseményeket, hogy az író kifejtthesse politikai véleményét.

Mozaikkockák és kérdések

A sokféle megfigyelés és az eltérő álláspontok azt jelzik: bárhoggy viszonyulunk is a műhöz, szeretjük-e vagy sem, vitathatatlanul gondolkodásra késztet. Az öt különböző idősíkban (1956, 1986, 1990, 2013 és 2017) és más-más helyszínen játszódó történetek mozaikkockáiból lassan alakul ki bennünk a kép egésze, amely úgy válik teljessé, hogy mi magunk egészítjük ki saját kérdéseinkkel. Tényleg olyan-e világunk, amilyennek a regény mutatja? Ilyennek látjuk-e a mai magyar valóságot? Rokonszenvezünk-e a látottakkal? Ráismerünk-e a felnőtté válás kérdéseire, állomásaira? Mi magunk ismerjük-e családunk és kisebb-nagyobb közösségeink hiteles történetét? És itthon vagyunk-e itt, e világban? Diákjaink többségével aligha tudjuk elolvasztatni Krusovszky terjedelmes regényét, de más művek megbeszélésekor az érdeklődőbbeknek mindenképpen figyelmébe ajánlhatjuk, kiemelve az olvasás nyomán bennünk fölmerült kérdéseket. A kortárs irodalomra gyakran fogékonyabbak, különösen, ha nem kész válaszokat tárunk eléjük, hanem saját olvasói benyomásainkról és kétségeinkről is őszintén beszélünk.

Az Akik már nem leszünk sosem legérdekfeszítőbb kérdése alighanem a címből következik, amely három idősíkot kapcsol egybe. A már időhatározószó a jelenből tekint a múltra, míg a leszünk igealak a jövőt idézi meg. A

„Mi leszel, ha nagy leszel?” közhely megfordul, és a múltban gyökerező okok miatt „Mi nem leszel?” formában vetődik fel. Valódi tartalma azonban mégsem a jövőre irányul, hanem az okokra: azokra a korábbi eseményekre, amelyeknek felfedezése és megértése megváltoztatta a regény főhősének látásmódját. Az igazi kérdés tehát a miért. Miért nem leszünk ezzé vagy azzá? Miért befolyásolja életünket, honnan jövünk? Miért kell hiteles képet alkotnunk a múltunkról? Vagy annak valódi ismerete nélkül megérthetjük-e magunkat, és kialakulhat-e igazi felnőtt személyiségünk? A regény legérdekesebb és legpergőbb részei éppen ezeket a gondolatokat vetik fel. A '86-ról és '56-ról szóló fejezetek tehát nemcsak azért hangsúlyosak, mert krimiszerűen tárnak fel múltbeli eseményeket, hanem azért is, mert saját múltunk hiteles megismerésére irányítják figyelmünk.

A múlt megismerésének története

A regény első történetszála, a Prológus Iowa Citybe kalauzol 1990-ben. Az egyes szám harmadik személyű elbeszélés főhőse nincs megnevezve, csak az derül ki, hogy férfi, ápoló, és néger feleségével él együtt. Aznap munkába menet autóját elüti egy kamion, a férfi pedig szörnyethal. Csak itt, egyetlen pillanatra tűnik fel egy egyes szám első személyű beszélő: „Úgy szeretném képzelni, hogy boldog volt, amikor gázt adott, és fennhangon énekelve anélkül fordult ki a főútra, hogy alaposan körülnézve, az egyre erősödő reggeli napsütésben meglátta volna a felé robogó kamiont.” A férfi és az elbeszélő kiléte azonban csak jóval később, a regény végén derül ki. Azt is később tudja meg az olvasó, hogy került a férfi falára egy furcsa társaságot ábrázoló vízfestmény. Tűzpiros autója is csak a regény második felében jelenik meg egy fényképen. Az író ugyanis más irányt vesz, és a 2013-ban játszódó, Árnyékok a barlang falán című következő fejezetben a főszereplő Lente Bálint meséli saját történetét.

A hétrészes, nyomasztóan aprólékos és részletező elbeszélésben Lente a szerelmével, Magdával folytatott sokadik veszekedés után hirtelen döntéssel elutazik Budapestről szülővárosába, Hajdúvágásba, hogy részt vegyen hajdani osztálytársa esküvőjén, és előtte egy kis időt régi barátjával, Tubával töltsön. A fiatalember a Reflex

nevű internetes lap újságírója, bölcsész, aki az abszolutóriumot megszerezte, de a diplomát még nem. Szülei válását követően apja Sopronba költözött, anyja és családot alapító nővére Debrecenbe, ő pedig az érettségi után Pestre került egyetemre, így elszakadt a régi otthonos közegtől, és a városi életbe vetette bele magát. Anyját is ritkán látogatta, most mégis felkeresi. Nem nagyon tudnak őszintén beszélni egymással, viszonyukban mindvégig feszengés érződik. Lente hamarosan tovább is utazik Hajdúvágásra. Itt találkozik régi haverjaival, mindenekelőtt Tubával vagyis Turóczi Balázssal, akivel eljövedele óta eltávolodtak egymástól. Belebotlik hajdani szerelmébe, Hárs Juliba is: ő azóta férjhez ment, és az egyik multicégnél dolgozó férjével Birminghamba költözött, de a gyerekével végül hazatért Hajdúvágásra. „Majdnem egy évtized eltelt már, mióta Julival szakítottunk. Minden megváltozott közben, egyik helyről a másikra költöztünk, egyik ember ágyából a másikba kúsztunk át, csak azok a dolgok maradtak érintetlenek, amik végképp elmúltak. Mintha az idő nem ugyanazokkal a durva vésőkkel dolgozna, amikkel a jelent farigcsálja.” Lente számára Juli fontos maradt, ezért igyekszik távol maradni tőle. Inkább megírni való témát keres, mert főnöke úgy egyezett bele távollétébe, hogy valami érdekes vidéki történésről készít beszámolót. Tuba és a velük együtt kocsmázó haverok, akik ma már a városi elit tagjai,

ezért mutatják meg neki az év elején bezárt tüdőgondozót, amelynek állaga egyre romlik, mivel az önkormányzat nem hajlandó rá pénzt áldozni. Kiderül, ezek a fiatal emberek itt szoktak olykor „lazítani”, vagyis indulataikat törés-zúzással levezetni. Lente az ócska gépek és bútorok között rátalál egy régi magnókazettára, amely az egyik asztalból hullik ki. Elbeszélése ezzel zárul: „a kis Sony lejátszó nyögött egyet, és zörögve, cincogva elindult benne a szalag”. Ám hogy mi van rajta, nem derül ki. A dzsinn című következő fejezet pedig már 1986-ba vezérel.

Itt kezd izgalmassá válni a regény. Ez a cselekményszál a tüdőgondozó zárt világában, a gyermekbénulás után vastüdőbe kényszerült betegek között játszódik. Az ismét egyes szám harmadik személyű, láttató elbeszélés élénken idézi fel a szerencsétlen betegek hétköznapijait. Kiderül, bár saját világot építenek, és a külső eseményekről – például a csernobili robbanásról, az iráni bombázásokról, az Akadémia közgyűlésének megnyitásáról stb. – csak a hírekből értesülhetnek, szűkös és elzárt életük mégis élet. Ebben segíti őket orvosaik és ápolóik gondoskodása és embersége. Közülük kerül ki az egyik főszereplő, akinek neve nem hangzik el, hanem mindvégig „férfi” vagy „ápoló” megjelöléssel szerepel. Az eseményeket az ő nézőpontjából láttatja az elbeszélő. A fejezet másik főalakja az egyik súlyos beteg, Aszalós. Ő különbözik a többiektől. Nem próbál saját életteret kialakítani, szobája

sivár, nincsenek megszokott tevékenységei, és nem keres kapcsolatot más betegekkel sem. Egyedül egyik betegtársa vízfestményét teszik ki szobája falára, amely a ház lakóit egy vidám kerti lakomán ábrázolja. Az ápoló, amikor meglátja, maga ad címet neki: „Akik már nem leszünk sosem”. Aszalós egyedül ehhez az ápolóhoz kötődik, és neki számol be furcsa, nyomasztó álmairól. Később tudomást szerez arról, hogy külföldön élő bátyja meghalt, és ettől kezdve állapota egyre rosszabb. Végül a férfit kéri meg, szerezzen neki egy magnót, amellyel felveheti gondolatait és emlékeit. Titokban és részletekben beszéli el betegsége előtti élete történetét, beszámolója azonban meg-megszakad, mert állapota is romlik. Így az események lassan, mint egy nyomozás során, úgy bontakoznak ki az ápoló és az olvasó előtt. Aszalós láthatólag szenved saját elbeszélésétől, és egyre kritikusabbak rosszullétei. „A hirtelen rászakadó fényárban szinte világított a beteg fehér arcbőre, és a vascsőből kilógó borzas fejével úgy festett, mintha valami kísértet akadt volna meg félúton a szellemvilág átjárójában. Egy foglyul ejtett, magatehetetlen dzsinn, a lomhán fújtató csodalámpából kifelé jövet.” Ilyen félig halott állapotban mondja magnóra végül, mi történt vele '56-ban. A regény tempója ekkor felgyorsul, és fokozódik a feszültség. Kiderül, a forradalom Hajdúvágáson zsidók elleni pogromba fordult, és ennek során az akkor még gyerek Aszalóst tevékeny részvételre

akarták rávenni. Bár az utolsó pillanatban katonák jöttek, és megmenekült, másnapra megbetegedett, és már nem épült föl. „Attól az érzéstől volt a legnehezebb megszabadulnom, hogy én tehetek róla.” Aszalóst elérte a járványos gyermekbénulás, de önmagát vádolta érte. Miután mindezt elmesélte az ápolónak, aki magnóra vette szavait, arra veszi rá, kapcsolja le a vastüdőt. Betegsége ugyanis olyan súlyossá válik, hogy Pestre akarják szállítani, ő viszont itt akarja lezárni életét. A férfi pedig végül teljesíti kívánságát, majd „háta fordított mindennek, és anélkül menekült ki a szobából, hogy egyetlenegyszer is ránézett volna az acéltankban heverő férfi kisimult arcára”.

A férfi története nem folytatódik, hanem a következő rész – a Puha ütközetek – 2013-ban Lente Bálint cselekményszálát folytatja. Ébredésekor megtalálja a walkmant, és nyilvánvalóvá válik, az előző fejezet története a kazettán hallottakra épült. Most azonban Lente visszatér a jelenbe, és Tubával együtt részt vesz az egykori osztálytárs, Roland esküvőjén. Találkozik Julival is, és kiderül, a lány hajdan azért szakított vele, mert terhes volt, de nem szólt; az abortuszt választotta, ám közben meggyűlölte Lentét. Most azonban, kellő mennyiségű alkohol után egy forró jelenet erejéig újra egymásra találhatnak. A férfi végül buszra száll, visszatér pesti lakásukba, ahonnan – mint kiderül – szerelme, Magda

elköltözött.

Lentét négy évvel később, 2017-ben látjuk viszont a Jövevényfolyók című utolsó fejezetben, apja agyvérzése után. Addigra új párjával, Jankával összeházasodtak és Bécsbe költöztek. A Reflexet otthagyták, most fordításokból él. A Magdával lezajlott szakítás és a Jankával való találkozás történetét ő maga beszéli el. Lente az apja stroke-ja után átmenetileg Sopronba költözik. Ő, miután magához tér, fiát Zolinak szólítja, majd kiderül, az ő öccsét hívták így. Lassan oldódó beszélgetéseik során elmeséli, Zoli zűrös életet élt, aztán ápoló volt a tüdőgondozóban, és ekkor derül ki Lente és az olvasó számára, ki a „férfi” Aszalós történetében. Zoli a halála után külföldre ment, Iowában kötött ki, és autóbalesetben halt meg. A róla készült fényképeket a fiú a padláson találja meg, az egyik fotón a piros autót, egy másikon a kerti lakomát ábrázoló képet is felfedezi. Egy idő után visszatér Bécsbe, és egy ihletett pillanatban végül megírja Zoli történetét. Ez az a szöveg, amely a Prológusban olvasható, tehát egy írói pálya kezdetét is jelzi. Áronnal, egy régi haverral való találkozás során Lente azt is megtudja, Tuba öngyilkos lett. Mint kiderül, homoszexuális volt, egyik munkását molesztálta, annak bátyjai pedig jól megverték, és ezután vetett véget életének. Lente ekkor érti meg, Tuba nem azért távolodott el tőle, mert a szerelmeire volt féltékeny, hanem mert hozzá magához vonzódott.

Lente Bálint ebben az utolsó fejezetben kezdi lassan felfogni múltját, megérteni saját magát, megismerni a gyökereit és felfedezni lehetőségeit. Felnőtté válik, és képes reálisan látni önmagát. „Amire nem került sor, amit nem vettem észre, amit túl későn tudtam meg, a maga módján semmivel sem valószerűtlenebb, mint amiket eddig az életem részeinek hittem. Akik már nem leszünk sosem, épp annyira mi vagyunk, mint akiknek hisszük magunkat.”

Saját múlt - közösségi múlt

A megismerés és megértés azonban nem csupán saját életével kapcsolatban vetődik fel. A regény ugyanilyen fontosnak ábrázolja nemzeti múltunk hiteles ismeretét. Aszalós történetében a 20. századi magyar történelem képe elevenedik meg előttünk, de nem retusálva, idealizálva, hanem a valóság fényében. A kiszolgáltatottak alkoholizmusa, a háború után is létező antiszemitizmus vagy a tömegben pillanatok alatt felszítható gyűlölet ugyanúgy része ennek a képnek, mint az ismert és gyakran emlegetett szép pillanatok.

De ismerjük-e ezt a retusálatlan képet? A regényben többször jelennek meg emlékművek, az olvasóban pedig mindannyiszor kétségek ébrednek. Hajdúvágás főterének sarki épületén például „koszorúkkal sűrűn teleaggatott dombormű” készült „A hazájához Holtáig Hű Száműzött Író Emlékére”, és Lente meg is jegyzi, hogy csak éppen a „haza” szót írták kis kezdőbetűvel, az összes többi naggyal. A tér másik részén egy súlyos kőtömbre márványból kivágott Nagy-Magyarországot helyeztek el, hozzá illő idézettel a közepén. Lente szerint „az összes Zs kategóriás szobrást Magyarországon az ilyen emlékművek tartják el”. A művelődési ház melletti kis téren '56-os szobrot fedez fel: egy márványtömb tetején lyukas zászlót lengető bronz nőalakot. „Szájtátva jártam

körbe a szobrot, minden szögből lenyűgözően ronda volt, arról nem is beszélve, hogy amit mondani akart, mennyire hamisnak tűnt.” Aszalós történetének ismeretében még idegenebbnek, hiteltelenebbnek tűnik számára ez az emlékmű.

Krusovszky regénye tehát ráirányítja figyelmünk a közösségi múlt hiteles megismerésére. Nem elég iskolai és városi ünnepségeken szép gondolatokkal megemlékezni, sem közepes vagy gyenge műalkotásokkal emléket állítani. Lente az apjával való beszélgetése során fogalmazza meg, mennyire hiányosak és hamisak ezek:

„– Tudod, hogy mi a legfurcsább? – néztem rá összeráncolt homlokkal. – Gimiben kötelező volt holokauszt-emléknapot tartanunk.

– És?

– Mindig csak Auschwitzról meg a németekről volt szó. Hogy itt mi történt, pláne, hogy ’56-ban, fel sem merült.”

A felnőtté váláshoz és a tudatos élethez nemcsak hiteles énképünk kialakulására van szükség, hanem a valóságra épülő nemzeti önismeret elsajátítására is. A közösségi múlt ne csak szimbólumokban jelenjen meg, hanem tények és eszmék őszinte megismerésében és megértésében. Fiatalokat nevelő olvasók, tanárok számára ez mindenképpen megfontolandó gondolat.

Őszinteség - leplezetlenség

Az őszinteség igénye áthatja a művet. Talán éppen ezért legérdekesebbek a múltidéző fejezetek. A tudógondozó élete sajátos zárt világ, amelyet nem ismerünk, ám a sajátos atmoszférát teremtő elbeszélésben részletes kép bontakozik ki előttünk. Az '56-os történetről, a hajdúnánási zsidó pogromról már létezett történészi beszámoló, de a regénybeli Hajdúvágáson fokozatosan kirajzolódó eseménysor izgalmas és elgondolkodtató, az olvasót is őszinte szembenézésre készíti.

Az őszinteségre való írói törekvés Lente történetében és a regény egészét átható részletezésben is tetten érhető. Olykor azonban azt érezzük, nem kellene mindent ilyen kíméletlen aprólékossággal bemutatni. A szerelmi együttlétek teljességre törekvő ábrázolása, a tudógondozó egyik betegének, Hajnal Ágnesnek fürdetéséhez kötődő érzéki jelenet vagy az ivászatok és rosszsullétek vissza-visszatérő leplezetlen megjelenítése inkább fárasztó az olvasó számára, és kétséges, feltétlenül szükségesek-e a jellemek megragadásához. A regényben egyértelműen a fiatal férfi nézőpontja érvényesül, de az ezt hitelesítő részletek olykor túlhangsúlyozódnak, és női szemmel olvasva elég ellenszenvesek.

Krusovszky a mai világról is igyekszik minél őszintébb képet alkotni. Lente útjai során a 2010-es évek

Magyarországnak sok ismert jellemzője tárul elénk. Az író riportszerűen számol be a történet háttereként megrajzolt vidék életéről és problémáiról. Megjelennek a kisebb-nagyobb korrupciók, a kocsmák reménytelensége, a cigányság helyzete, az elvándorlás kérdése vagy az elitbe törekvő fiatalok gátlástalansága. Más összefüggésben esik szó abortuszról, homoszexualitásról, eutanáziáról, előítéletekről, kórházakról, egészségügyről, Bécsbe költözésről, internetes lap bezárásáról és más ismert kérdésekről, jelenségekről. Ezek értékelése is nyilván függ az olvasó ízlésétől, de kétségtelenül ráismertetnek az utóbbi évek magyarországi közegére.

Az idő kérdése

Az Akik már nem leszünk sosem tehát múltat és jelent, történelmet és lehetőségeket, döntéseket és következményeket kapcsol össze. Az összefüggést a különleges időkezelés teremti meg. Az öt idősíkbán megjelenített, különállónak látszó történetek a regény végére összekapcsolódnak, de a síkváltások feszültsége az idő szerepére irányítja a figyelmet. Az emberi élet időbe zárt, nem élhetjük újra a múltat, és hajdani döntéseink következményeit viselnünk kell. A regény számtalan helyen foglalkozik ezzel a problematikával. Hol azon tűnődik Lente, hogy „csak azok a dolgok maradtak érintetlenek, amik végképp elmúltak”, hol a megkésetttség jut eszébe: „kiestem az időből, egyszerre zajlott ez a beszélgetés túl későn és túl korán”. Juli abortuszával való szembesülése után hajdani lehetőségeit veszi számba, és úgy érzi, friss tudása sem változtatja meg. „Ugyanúgy fogok hibázni, mint előtte, ugyanannyit tévedek majd, és semmivel nem leszek megfontoltabb, ebben egészen biztos voltam.” A regény végére azonban felismeri, el kell fogadnia múltját és korábbi tetteit, és ekkor végre a jövőre, a lehetőségekre irányul figyelme. Tudomásul veszi elszalasztott esélyeit, és felnőtt határozottsággal vág neki további életének.

Krusovszky Dénes regénye tehát sokféle témát, gondolatot és kérdést jelenít meg, amelyek mindnyájunk életében jelen vannak. Ha egészen másképp élünk is, mint a főhős, ráismerhetünk világunkra, és lehetőségünk nyílik elgondolkozni, emlékművé merevítjük-e egyéni és közösségi múltunk, vagy tudomásul vesszük, részünkké válik, és velünk élő lehetőségként él tovább életünkben. A mű népszerűsége alighanem ennek köszönhető.

6. Varró Dániel: Mi lett hova?

A kortárs irodalom szóbeli érettségi témakör új lehetősége

Az írás keletkezésének éve: 2019.

Varró Dániel versei és fordításai mindig népszerűek a magyartanításban. Goethe Vándor éji dalának „szelídített” és „bunkósított” változatú fordítása vagy Poe A holló című versének „unalmas” parafrázisa (Unalmas őszi vers az unalomról) egyaránt meghozza a gyerekek kedvét az eredeti művekhez is, és a stílusokról, formákról is lehetőségünk nyílik beszélgetni ezek alapján. Ezért döntöttem úgy idén, hogy a szóbeli érettségi új elnevezésű Művek a magyar irodalomból III. Kortárs szerzők témakörében Varró Mi lett hova? című tavaly megjelent új verseskötetét szerepeltetem tételként.

A könyv borsos árú, könyvtárakban pedig még nem mindenhol elérhető, ezért az egész kötet elolvasását nem kívántam. Én mutattam be nekik, közben egy-egy verset felolvastam, és a szerző iránti lelkesedés most sem maradt el. Ezután fénymásolatban a kötet Második részét adtam a kezükbe, és ebből a Hitvesi líra című vers lett a beszélgetésünk – és a tétel – tárgya. A következő összegzés

az elhangzott gondolatokat foglalja össze.

HÁTTÉRGYÁR

1. Előzmények: a hitvesi líra fogalma

Mindenekelőtt a vershez kapcsolódó előismereteket idéztük fel. A gyerekeknek nem okozott nehézséget megfogalmazni, hogy a szerelmi líra sajátos ága a hitvesi költészet, amelyet Petőfi teremtett meg a magyar irodalomban, majd a 20. században Radnóti Miklós feleségéhez, Fannihoz írt versei élesztették fel ezt a hagyományt. Megemlítettek néhány művet is: Petőfi Minek nevezzetek?, Szeptember végén és Beszél a fákkal a bús őszi szél, illetve Radnóti Tétova óda és Levél a hitveshez című versét. Röviden azt is összefoglalták, milyen bensőséges kapcsolatot jelenítenek meg ezek a művek.

Ezután mutattam rá, hogy Varró Dániel mindkét elődre hivatkozik Mi lett hova? című kötetében, amelyben tudatosan kapcsolódik be ebbe a hitvesi lírai hagyományba, nemcsak folytatva, hanem újra is értelmezve azt. Ezt követte a kötet bemutatása.

2. A Mi lett hova? világa és önértelmezése

A művet egyetlen szuszra végig lehet olvasni. A versek egységes szerkezetbe építve regényként olvashatók, amelyből mégsem egy történet bontakozik ki, hanem sajátos lírai önéletrajz a beérkezett költőről, aki harmincas éveiben – költőelődeihez, Dantéhoz vagy József Attilához hasonlóan – leltárt készít az eltelt évekről. Különbféle pillanatait, helyzeteit, életeseményeit jeleníti meg, és így rajzolódik ki hétköznapi életének ironikusan értelmezett és kedves őszinteséggel jellemzett világa.

Ennek a verses regénynek főalakja semmiképpen nem nevezhető lírai hősnek. Nagyon is hétköznapi, esendő embert látunk, aki a nagyvárosi élet jellegzetesen köznapi helyszínei és helyzetei között botladozik. Kávézó, írói munka, mobiltelefon, nyár, feleség, gyerekek, főzés, focimeccs – olyan témák ezek, amelyekben mindnyájan magunkra ismerhetünk: saját közegünkre, saját gyarlóságainkra, küzdelmeinkre, örömeinkre és büszkeségeinkre. A költő természetes, közvetlen, önironikus hangja pedig még inkább erősíti azt az érzésünket, hogy ezt a világot jól ismerjük.

„A volna lettbe billen épp, / létösszegezzen illenék / emitt. / De mit?” – teszi fel a kérdést József Attilát idézve (Harminckét éves múltam), utalva arra is, hogy a

hétköznapi életet élő, harmincas éveiben járó ember nem tud nagy dolgokat felmutatni. „Harminckét év elslattyogott, / nem történt semmi nagy dolog, / kis ez, / kis az.” A többé-kevésbé nyugodt polgári élet eredményeit sorolja, de közben – Kosztolányi A bús férfi panaszai ciklusának modorában – némi önsajnálattal állapítja meg, hogy veszteségei is vannak, mert a „múlt pár passzusát / nem költhetem már basszus át”. A számvetés fontos, hiszen – ahogy a Kávéház című versben fogalmaz – „az ő korában / egy rendes költő meg van halva már”. Tudja, sok költőelőde hasonló korában – élethelyzetéből következően – már szükségszerűen az élet és halál kérdéseit vagy a nemzet sorsproblémáit boncolgatta, ő azonban mégsem ezt teszi. Az ő számvetése inkább emlékeztet a Boldog, szomorú dal Kosztolányijáéra, akire a Leltár című vers formája és szóhasználata utal is. Átgondolja hétköznapi életének eredményeit, mindazt, amije „van”, de ezeket is kedves öniróniával listázza (öt dioptria, húsz kilónyi súlyfelesleg, kártyaszennvedély, bűntudat, tériszony stb.), ugyanakkor mielőtt belemerülne a „nincsek” panaszolásába, magához téríti az asszony gyakorlatias és mulatságos kérdése, ami a kötet címét is adja: „Mit keresel, szivem? Mi lett hova?”. Szemlélete tehát hangsúlyosan köznapi, benne azonban minduntalan fölsejlik a pátosz is, hiszen ebben a hétköznapiságban az élet örömei és nagyon fontos értékei vannak jelen. A kötet

- Mándy Iván kisembereit idéző - esendő lírai „antihőse” nyitott a világ szépségeire, és így a mindig remélő ember rokonszenves és követendő példájává is nemesül. „Létösszegzése” így válik fajsúlyossá.

3. A Mi lett hova? felépítése és sokszínűsége

A kötet hat részből áll, és mindegyik elején rövid és humoros összefoglaló olvasható. Előhang vezeti be, és Utóhang zárja, és mindez erősíti a verses regény olvasat lehetőségét. A hat rész változatos témákat jelenít meg. Beszél a versírás módjairól és nehézségeiről. A családi és házasság pillanatairól. Felvillantja az autóvezetés és a kártya balsorsú világát. Ismerős, meghitt közegként ábrázolja a nagyváros „káros levegőjét”. A városi életmód ugyanakkor számtalan panaszra is ad okot (Panaszkönyv, Bujdosóének), hiszen bosszantó a folytonos mobilcsörgés, a nyári hőség vagy esetleg a „rossz kávé-hab arány” a kávézóban. Az Ötödik rész a költői mesterséget állítja előtérbe, és ennek részeként a költő „sokat élcelődik egy testi hibás borjú kárára”, ami a Bögre azúr című kötetből már ismert Boci, boci tarka-stílusparódiák folytatását és újabb remekléseit jelenti. A Hatodik rész a már említett Leltárt követően hosszú, tizenkét oldalas „elszabadult” szabadversben villantja fel a versbeli költő szerteágazó tapasztalatait és gondolatait az életről és a versírásról. Ezt követően – a jövőt idézve – a haladékhöz intéz ódát.

A sokféle téma változatos műfajokban és verstípusokban fogalmazódik meg. A már említett óda mellett „önfelköszöntő költemény”, trubadúrdal, vallomás, idill,

virágének, bujdosóének, panaszvers, alkalmi vers, „arccsipkedős nagybáty-vers”, évszakvers, ars poetica, hitvesi és létösszegző vers egyaránt található a kötetben. A legfeltűnőbb mégis a formák – Varrótól már megszokott – sokfélesége. A magyar és a világirodalom számtalan ismert versformáját alkalmazza, és az ezekhez kapcsolódó sokféle költői hagyomány és stílus mind megjelenik verseiben. „Engem a formai és műfaji sokszínűség mindig is jobban izgatott: szeretek minél több versformával, költői hanggal eljátszani, lubickolni a költői hagyományban” – fogalmaz egy interjúban. Korábbi köteteinek méltatói rámutattak már, hogy ez a törekvése illeszkedik a nyugatosok formaművészeti hagyományába, és például Karinthy vagy Kosztolányi szellemességét és könnyedségét idézi fel. Tercina, hexameter, disztichon, szonett, haiku, ballada, Balassi-strófa, vagy Poe, József Attila, Kosztolányi, Arany egy-egy versének sajátos formája – csak néhány kiragadott példa e kötet formai változatosságára. Varró irodalmi hagyományhoz való kötődését azonban sok más szövegbeli utalás is jelzi. Hol csak egy-egy kifejezést vagy sort idéz, hol konkrétan említ egy-egy költőt, máskor elődje stílusát eleveníti föl, vagy egy teljes vers paródiáját, parafrázisát írja meg. Erkély alatti énekében konkrétan is utal az „intertext” szerepére:

*„Ó, Zsófi, Zsófi, Zsófi!
(háromszor mondanám)*

*ég szívem, mint a grófi
szérű nyár-éjszakán –
nem az intertext végett,
de tényleg így van ám!”*

A felidézett stílusokkal, művekkel és formákkal Varró versei mégsem válnak egyszerű stílusutánczattá vagy paródiává. Modernizálja, mai környezetbe és saját világába helyezve értelmezi újra őket, és így válnak hitelesekké. Ezt erősíti verseinek sokszínű és egyedi szókészlete. A költő szóferdítései és -viccei, meglepő tiszta rímei, valamint – az elődökre utaló kifejezései mellett – hangsúlyosan mai szóhasználata és nyelvi leleményei egységes egészként jelenítik meg a fentiekben megrajzolt, ironikus ábrázolású, hétköznapi, esendő emberi és költői világát.

4. A hitvesi líra hagyománya a kötetben

A tétel középpontjába a kötet Második részét állítottam, amely a szerelmet jeleníti meg. Bevezető verse, a Málló mennyezet hangsúlyosan mai helyzetet idéz föl a verset író költő hétköznapijaiból kiemelve. Humorral jeleníti meg, amint egy fűtetlen szobában, polártakaróba burkolózva igyekszik dolgozni, majd „feleségét felszkájpólá”. Az asszony és a belecsimpaszkodó három gyerek látványa indítja el a hitveshez és hitvesről szóló verses gondolatfüzért, melynek lényege itt fogalmazódik meg: „csak ámult rajta, hogy de szép; s de nem szép”. Ez a sor öszegzi a hitvesi líra Varró-féle újraértelmezését, melyet majd a Hitvesi líra című hétrészes mű bont ki.

Ezt előbb egy tercinákból épülő trubadúrdal udvarlása előzi meg (Erkély alatti ének), amelyben összefonódik a trubadúrok emelkedett szóhasználata és a mai köznapi szókincs („lehelném: Ah, heló!”, „mit kín gyötör, keservek / s ezek összes tesói”). Majd ezt követi Dante randija Beatricével, amely nem az ég körei között válik valóra, hanem a mozgólépcső tetején. A házasság előtti időszak várakozásteli szépségeit e versekben tehát a középkori felmagasztaló szerelemmel idézi a költő, ugyanakkor mai szemmel, derűs humorral jeleníti meg. A kapcsolat következő állomását az Esküvői vallomás-vers rögzíti, amelynek kancsal rímei a különbözőségükben is

összetartozó szerelmesekre irányítják figyelmünket:

*„mert bárhogy is különbözünk mi ketten,
kétféleségünk mégis összekattan.
Az élet nagy versében, szép arám,
bizton tudom, hogy te vagy rám a rím.”*

A nem teljesen szabályos, mégis dallamos jambikus forma jól jelzi a házasságban megvalósuló harmóniát, amely ugyanakkor sosem teljesen zökkenőmentes.

Varró hitvesi lírájának újdonsága éppen ez az újfajta szemlélet. A házasságban nem csupán a szépséget jeleníti meg, hanem azokat a helyzeteket is, amelyekben a szerelem a maga összetettségében, haraggal, dühvel, bosszúsággal, odaadással és megbocsátással együtt van jelen. Az ő hitvesi lírája – a kötet egészéhez illően – hétköznapi, ugyanakkor nem kevésbé mély, mint költőelődeié.

A hét számozott és alcímmel ellátott részből álló Hitvesi líra két egymásnak ellentmondó Kosztolányi- illetve Goethe-mottója is a házasság ellentétes érzéseit, paradox harmóniáját vetíti elénk, amelyben egyszerre érvényes a „jó és drága-drága” jelző szépsége és a „vesztemre vevélek el utczai rongy” bántó durvasága. Ez a kettősség végigkíséri a verset. Az első rész patetikus alcímét (Középkorú férfi szerelmi szózata szíve hölgyéhez) ellenpontozza például az alantasabb, nagyon hétköznapi és

mai, kétsoros szöveg: „Gyere babám, dédelgess, / nincs ma este BL-meccs.”

A második egység, a ha nem vagy itthon alcímű, játékosan gúnyolódó, ironikus szöveg a házasság kötöttségei ellen titokban apró vétségekkel lázadó férfit jeleníti meg kedves humorral: „amit főztél a céklás / répás krumplit nekem / nem eszem azt meg azzal / megetetem a macskát / és rendelek sztrapacskát / helyette hitvesem”. Szeretettel emeli ki ugyanakkor felesége nélküli elveszettségét is: „nézz rám szép hitvesem / a nélküled veszetten / és vaksin matatóra / s ez nem csak metafora”.

A harmadik rész A hitvesi költészet nehézségeiről szól. A beszélő magáról az alkotásról és a költői hivatásról elmélkedik makámában, vagyis rímes prózában. Ebben is az évődő, ironikus szemlélet érvényesül („A hitvesi vers utólag vett virág, – épp ezért azt ecseteli buzgón, amit a hitves hallani szeretne, és nem azt, hogy bennünket valóban mi rág”). Varró itt konkrétan utal a hitvesi líra hagyományára, Petőfire és Radnótira, de ezt is humorral teszi („jól megzsarolta lelkiileg a nejét, hogy mi lesz, ha el meri dobni az özvegyi fátylat”). Ez lehetőséget teremt számára, hogy el is távolodjék elődeitől, és kialakítsa saját hitvesi líráját. Ő nem csupán felesége erényeit emeli ki, nemcsak az iránta érzett szerelmét hangsúlyozza, hanem a kettejük között a hétköznapiakban lezajló vitákra,

zsörtölődésekre és békülésekre is ráirányítja a figyelmet. Ez utóbbit állítja előtérbe a negyedik egység bimetrikus verselésű Dicséneke, a feleség engesztelésének ironikus megjelenítése, melyben a bókok hol pátoszt, hol hétköznapiságot tükröznek: „Kacagásod szédít, tekinteted éget, / a te fogad juhnyáj, épphogy csak nem béget”.

Poe A holló című versének ritmusára íródott a Feleségem bűvös asszony alcímű ötödik rész, amely a házasságban tapasztalt feszültséget jeleníti meg a szokásos iróniával. Kiemeli az összetűzésekben egyszerre megélt, ám olykor szélsőségesen ellentétes érzelmeket és szenvedélyeket: „néha / búsít, néha, máskor mégis inkább elvarázsol, néha izgat, /néha bosszant, majd megőrjít, mit ragozzam, és van úgy, / hogy néha kissé meg szeretném fojtani.” A választott versforma felidézi A holló feszültségét, ami fölerősíti a műben megjelenített érzelmek viharait. A mintaversre játszik rá a sok ismétlődés és ellentét is. Megidézi a szöveg a férfi-nő ellentét több alaplívét (A kékszakállú herceg vára, Othello), és az ellentét örök távlatait az ómagyar káromkodások tágítják ki időben, jelezve, hogy az mindig és mindenhol jelen van. Egészen különleges a vers szóhasználata, amely nagyon változatos nyelvi rétegeket elevenít meg (pl. bűvös, lóhere, bájos, abszolút, megorrol, undokul hallgat, felmegy a pumpa, lángnyelv, szakállam kéken lángol, kacskaringóz, Windows, ómagyar

káromkodások, vetyke, jonha, ebszüötte, huncfut, izélget meg szekál).

Ellenpontozza az ellentétek viharait a hatodik rész, a Makaróni szonett kedves vallomása, amely shakespeare-i szonett formában angol versek és dalszövegek sorait keveri magyar szövegrészekkel, bátor játékosággal rímeltetve az angolt a magyarra.

Az utolsó, hetedik egység alcíme – Utólszor, még egyszer – írásmódjával és szóhasználatával is Ady átkozódó, szakító versét, az Elbocsátó, szép üzenetet idézi. Formája ugyanakkor – a végek dicséretét megéneklő – Balassi-strófa, és Balassi stílusát jeleníti meg a szóhasználat egy része is: szavak széltől fáznak”, „madárteste verdes csupán a szónak”, „áldom a szerelmet”. A tartalom és forma mégsem mond ellent egymásnak, ugyanis a szakító verssel szemben ez az asszony dicsérete: „Utólszor, még egyszer / elmondom, mért tetszel, / mi minden vagy nekem te.” A Hitvesi líra záró egysége tehát a szerelmet és a házaséletet magasztalja. A dicsőítés pátoszáat ugyanakkor hétköznapi – olykor durva – kifejezések ellensúlyozzák, így válik igazán hitelessé.

5. Összegzés

Varró hitvesi lírája a *Mi lett hova?* kötet alapján tehát részben – és kimondottan – követi az irodalmi hagyományt, ugyanakkor az asszony sokoldalú bemutatásával, kapcsolatuk viharainak megjelenítésével, valamint a tartalom és a forma sajátos egységével továbbfejleszti és újra is értelmezi. Hitvesi lírája a maga őszinte hétköznapiságában, hitelesen ábrázolt összetett érzelmeivel mégis ugyanúgy a szépséget, az odaadást, a házasságot dicséri, mint költőelődeié.

Ezt az új szemléletet, ugyanakkor a hagyományhoz való kötődést állítja középpontba a kötetre épülő kortárs irodalmi tétel, a Hitvesi líra Varró Dániel *Mi lett hova?* című kötetében, amelynek feladata így szól: „Fejtse ki, milyen eszközökkel értelmezi újra a hitvesi költészetet Varró Dániel *Mi lett hova?* kötetének Hitvesi líra című verse!”

Felhasznált irodalom:

Hercsel Adél: Varró Dániel: „Kezdek tipikus morgós férfiemberre válni” http://hvg.hu/kultura/20161024_varro_daniel_versek_kezdek_tipikus_morgos_ferfiemberre_valni_ 2017.03. 16.

Kálmán C. György: Örömköltészet – Varró Dániel: Mi lett hova?. Magyar Narancs, 2016/48. <http://magyarnarancs.hu/konyv/oromkolteszet-101781> 2017. 03. 16.

Radnóti Sándor: A light verse nyomában. <http://www.revizoronline.com/hu/cikk/6453/varro-daniel-mi-lett-hova/> 2016. 03. 16.

7. A kortárs irodalom tanításának értékei és lehetőségei

GreCsó Krisztián Vera* című regénye alapján*

Az írás keletkezésének éve: 2020.

Az elmúlt években több olyan kortárs magyar regény is megjelent, amelynek közös órai feldolgozása hozzájárulhat az olvasás megszerettetéséhez. GreCsó Krisztián serdülőkori változásokat és kérdéseket középpontba helyező regénye, a Vera kifejezetten ajánlható e célra. Nemcsak olvastatja magát, hanem erkölcsi kérdések és elbeszélői módszerek tanulmányozásához is kiváló lehetőségeket teremt.

Az oktatás világában a koronavírus-járvány okozta váratlan változások háttérbe szorították a Nemzeti alaptantervvel kapcsolatos vitákat és kételyeket. A digitális térbe költöztetett tanítási forma gyors döntéseket, új ötleteket igényelt, így kevesebb figyelem összpontosult a tantervi fordulatokra. Ezeket azonban érdemes továbbra is mérlegelni, és néhány szempontot kínálni a lehetséges módosításokhoz. Magyartanárok fájdalmasan tapasztalták például, hogy a kortárs irodalom nem szerepel a 9-12. osztály alaptantervi listájában. A kerettantervben már a

12.-es anyagban öt órát terveztek a kortárs magyar irodalomra, azzal a megjegyzéssel, hogy a tanár szabadon válogathat, de egyelőre nem lehet tudni, vajon az érettségiben megmarad-e ez a témakör. Ha ugyanis kihagyják, bizonyosan kevesebb figyelem jut a modern szerzőknek és műveknek. Pedig a diákokat érdeklik a mai alkotások, és ezeken keresztül sokkal könnyebb olvasó emberré nevelni őket. Ráismerhetnek saját korukra, környezetükre, kérdéseikre, és az írókat, költőket is közelebbről ismerhetik a médiából, ami a művekhez kötődő személyes viszonyulásukat erősítheti. Mindenképpen célszerű tehát alaposabban megvizsgálni velük egy-két gondolatébresztő vagy szerethető kortárs művet.

GreCsó Krisztián 2019-ben megjelent Vera című regénye nagyon sok szempontból ajánlható közös feldolgozáshoz. A mű kifejezetten olvastatja magát, szinte bevonzza az olvasót a regényvilágba, és különleges szerkesztési eljárásai a rejtvényfejtés izgalmát is kiváltják. A szöveg könnyen olvasható, mégis összetett. A diákok által ismert közeget, a serdülők iskolai világát jeleníti meg, ugyanakkor a felnőtt ember gondolkodását is tükrözi. A beavatás hagyományos motívumára épül, amit a regény Szabó Magda Abigéljéből és Molnár Ferenc A Pál utcai fiúk című könyvéből vett két mottója világosan kifejez: „A változás, ami életében bekövetkezett, annyi mindentől megfosztotta, mintha bomba pusztított volna az

otthonában.” (Szabó Magda), „...és most először kezdett derengeni egyszerű gyereklelkében a sejtés arról, hogy tulajdonképpen mi is az élet, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk.” (Molnár Ferenc). Változás, gyereklelek, élet – mindezek kulcsfogalmak GreCsó regényében, és ezek foglalkoztatják kamasz tanítványainkat is. A mű emellett az örökbefogadás, a család, a vérségi és szeretetkötelékek kérdéseit is boncolgatja, tehát erkölcsi-etikai problémák megbeszélésére is lehetőséget kínál.

A kamaszkor küszöbén

A történet főhőse Vera, a negyedikes kislány, aki néhány hónap alatt saját maga számára is érthetetlen változásokon megy keresztül. Az addig világos és egyszerű dolgok összekavarodnak benne, és furcsa, ellentétes érzelmek lesznek úrrá rajta, amelyeket ő maga sem ért. Szerelmes lesz, barátnőjével összevész, titkai lesznek a szülei előtt, „minden bizonytalan, ismeretlen, tele van meglepetéssel”, és neki ebben az „új életében” kell igazodási pontokat találnia.

A változás indulópontja egy baráti összejövetel, barátnője, Sári szüleinél, ahol megismerkedik egy lengyel fiúval, Józeffel. A vendégséget – és a továbbiakban a cselekmény egészét – Vera nézőpontjából látjuk. A férfiak már felöntöttek a garatra, Sári is furcsán hűvös vele, és ebben a kellemetlen helyzetben szólítja meg az ismeretlen fiú. Megjelenésével „valami megváltozik a szobában”, és Vera lelkében új érzés ébred.

A lassan éledező szerelem váratlan eseményekhez vezet. Józef az iskolában bajkeverő, agresszív, indulatos, és megismerkedésük után Vera, a szorgalmas, példás jó kislány is újra meg újra bajba kerül. Még osztályfőnöki figyelmeztetést is kap. Legjobb barátnőjével, Sárral is „ellenségek” lesznek, aminek hátterében Sári féltékenysége húzódik, és dühében ő mondja ki a

félelmetes szavakat: „Neked a mamád nem is a mamád.” Ez a kegyetlen mondat Verában fokozatos szorongást ébreszt, és gondolatai újra meg újra a család múltja felé kalandoznak. Lépésről lépésre halad az önmegismerés útján, és fokozatosan jön rá, hogy szüleihez nem vérségi kötelékek fűzik.

Verának tehát sok újdonsággal kell megküzdenie. Új érzéseit nem érti, inkább csak testi jelzések, érzéki benyomások tudósítják arról, hogy valami megváltozott. Bizonyos pillanatokban „szinte megszédül”, annyiféle érzés, szeretet, gyűlölet, szomorú-izgulás, öröm, félelem keveredik fel benne. Ez a „szomorú-izgulás” – a szorongás – is egyre gyakoribbá válik, hiszen egyre több érthetetlen vagy értelmezhetetlen jelenséggel találja magát szembe. Józef érintése „érthetetlenül forró”, Vera „szíve kalapál”, „térde megrogy”, „gerincén is végigfut a libabőr”, „bizsergető” izgalmat érez, „szétárad benne a forróság”. A kisgyerek érzései egyszerűek, egyértelműek, a serdülő viszont zavarodottan tapasztalja, hogy akár homlokegyenest ellentétes érzelmek egyszerre lesznek úrrá rajta. „Uralhatatlan belső hullámmás” nyomasztja, nem érti, hogy lehet az, hogy „valami úgy tetszik, hogy nem tetszik”, és saját viselkedésén is észreveszi, hogy „van benne valami hamis, helytelen, és annak a mama nem örülne”, „mégis kiválasztottnak érzi magát”. Újra meg újra végig kell gondolnia, mik történtek vele, kétségeit nem

tudja kimondani, titkolódzik, „nem lehet beszélni róla”, gondolja. A szülőktől való kamaszkori elszakadás, az önállósodás igazi lélekrajza jelenik meg a regényben, és hitelességét erősíti, hogy mindvégig Vera nézőpontjából látjuk az eseményeket. Az ő belső monológjai, meglátásai jelennek meg az olvasó előtt, az elbeszélés mégsem egyes szám első személyű, így a háttérben jelen van a történeteket felnőtt szemmel közvetítő elbeszélő is.

„... tulajdonképpen mi is az élet”

A regény Vera életének négy hónapját kíséri végig. A történet kezdete 1980 szeptembere. A nyitó vendégségjelenetet követően Vera iskolájának évnyitójára kalauzol az író, és élénk felidéző erővel jeleníti meg a kor ünnepeinek ürességét, a Kádár-rendszer iskolai világát úttörőcsapatokkal, zászlófogadással, vigyázzba merevedő gyerekekkel és orosz tudását villogtató igazgatóval. Az eseményeket innentől karácsonyig, az akkori szokás szerint decemberben záruló első félév végéig mutatja be. Négy hónap alatt teljesen felfordul Vera élete: olyan sok változást kell megemésztene, ami felnőtt emberek számára is sok lenne. Egy serdülőkorba jutott gyereknek viszont nem csupán az új helyzeteket kell megszoknia, hanem a saját maga számára érthetetlen reakcióit, érzelmeit is meg kell próbálnia értelmezni. Ehhez szükséges mindent „újra végiggondolni”, a zűrzavaros,

ellentétes érzéseket megérteni, és tudomásul venni, hogy titkai vannak, vagyis már nem tud mindent elmondani a szüleinek.

Vera e négy hónap alatt átél egy szerelmet, egy biztosnak tűnő barátság viharos törését és megbocsátó újjáéledését, rájön, hogy szülei örökbefogadták, valamint új nagyszülők jelennek meg életében. Sorsfordító változások és tapasztalatok ezek, amelyek egymástól függetlenül is nehezen dolgozhatók fel, így egymás mellett viszont még küzdelmesebbek. Így nyer értelmet a regény két mottója: Vera életében egyrészt minden fenekestül felfordul, „mintha bomba pusztított volna”, másrészt megsejti, „hogyan tulajdonképpen mi is az élet, amelynek mindnyájan küzdő, hol bánatos, hol vidám szolgálai vagyunk”. Előtte kételyek nélküli kislány, fenntartások nélkül bíz a szüleinek, maradéktalanul meg akar felelni nekik, és ugyanígy fontos számára, hogy mások is szeressék. A legtermészetesebb, hogy végzi a kötelességeit, és el nem tudná képzelni például, hogy ne olvasson el egy kötelező olvasmányt. Józeffel való találkozása azonban új helyzetek elé állítja, ami viselkedésébe is változást hoz. Nem megy edzésre, osztályfőnöki figyelmeztetést kap, iskola után elfelejti megvárni a mamát, és gondolkodás nélkül hazaindul Józeffel, vagy kérés nélkül elveszi Sári dresszét. Maga sem tudja megmagyarázni, mit miért tesz, de tudja, hogy

mindez kapcsolatban van Józeffel, akivel „más emberek lettek” és „ez felnőtt dolog”. Belső monológjai jelzik, hogy ez a változás mennyi kétséget hoz számára, mert sehogy sem tudja megbeszélni a mamával.

A mamával való kapcsolata titokzatosan szoros, éppen ezért különösen nehéz és büntudat keltő a tőle való serdülőkori távolodás. Vera úgy érzi, ők a mamával „igazából egyek”, és „neki van a legjobb mamája, egyszerűen minden tud, lát, érez”. A mama és a papa ritkán veszekednek, nem úgy, mint Sári szülei, és a mama sokkal melegebb szeretettel övezi Verát, mint Sárit az édesanyja, aki képes nyilvánosan megaláznia lányát. A mama „mindig tudja, mit kell csinálni”, pontosan tisztában van vele, mit érez Vera, és ő világítja meg neki, hogy a Józeffel való kapcsolata, a „nagy érzés”, igazából maga a szerelem. Vera nézőpontjának megfelelően szinte végig csak anyai viszonyában szerepel a történetben. Először a regény közepe táján Sári néni szavaiból derül ki, hogy Júlia a keresztnéve, Vera mindvégig mamának hívja. Számára a mama az ideál, szeretne rá hasonlítani, „kimondhatatlanul büszke rá, és mindenestül olyan akar lenni, mint ő”, még ha ezt valahogy nem is tudja vagy meri kimondani. Egy szeretetrohamában „anyucinak”, „édesanyámnak” nevezi, és meggyőződése, hogy a mamában nincs „semmi hazugság”. Mindez különösen fontossá válik a történetben, amelynek során kiderül, hogy a szülők valójában nem vér

szerinti szülők, és a nagyszülők is nevelőszülei a papának.

Az örökbefogadás ténye fokozatosan válik világossá Vera – és az olvasó – számára. A regény nem a krimik nyomozó, ok-okozati hagyományára épül, hanem mozaikokból állítja össze a képet úgy, ahogy Vera találkozik a múltjával kapcsolatos egy-egy részlettel. A kép nem is válik teljessé, hiszen a szülők nem mondják ki pontosan, hogyan zajlottak az események. Vera viszont magától is pótolja a hiányzó mozaikkockákat, és mire a mama elszánja magát, hogy a papával együtt majd elmesélik a történetet, a lány határozottan válaszolja: „nem kell”. Ha pontosan nem ért is mindent, a lényegre felfogja. Bár a családjuk nem vérségi kötelékeken alapul, a szeretet kötelékei mégis valóságos családdá fűzték őket. „Anyának vagy apának lenni elhatározás kérdése, és a kötődés, ami szülő-gyerek között kialakul, tanult dolog” – mondja egy alkalommal a papa, és szavai világosan tükrözik a regény szeretetközpontú szemléletmódját.

A mozaikkockák közti hiányokat hallgatások és elhallgatások töltik ki. Vera sok kérdést tesz fel szüleinek, de válaszok rendszerint nincsenek, vagy olykor homályos félmondatok hangzanak el, amelyek egyáltalán nem segítik a tisztánlátást. Ha azt kérdezi a mamától, nem fáj-e neki, amikor a hasában volt, a mama csak ennyit felel: „Egyél!”. Amikor azt firtatja, a mama milyen iskolát végzett, és

dolgozott-e már az ő születése előtt, a papa fejét vakarva, krákogva keresi a válaszokat. Vera a papa és Béla bácsi viszonyán is eltűnődik, hiszen megfigyeli, hogy „a papa senkit nem szokott megölelni Béla bácsin kívül”, és némi kérdezősködés után egy régi fényképen is ráismer a gyerek papára és Béla bácsira. A mama szerint baj, hogy összeveszett Sárival, és a két család között feszültség támadt, hiszen „a papa és Béla bácsi úgy szereti egymást, mintha testvérek lennének”. Vera felfedezi, Sári mennyire hasonlít az édesanyjára, és saját szüleivel is keresni kezdi a közös vonásokat. A szomorú-izgulást például apai örökségnek véli, ugyanakkor meg van győződve róla, hogy „ő minden porcikájában az édesanyja”, hiszen mindennél jobban akar rá hasonlítani. Érthetetlen számára edzője papa elleni dühödt kifakadása, hogy „ő még gyereket se tudott csinálni”, de amikor erről faggatja a mamát, megint nincs válasz. Vera érzi, hogy van valami titok, amitől félnie kell, ezért igyekszik nem gondolni ezekre a jelekre, a felejtésbe taszítani őket. De nem lehet, mert mindig új kérdésekbe botlik. Ha például a nagyszüleiről kérdezi a papát, mindig csak annyit válaszol, hogy ők korán meghaltak. Furcsa és megmagyarázhatatlan élmény számára az öregekkel való találkozás is, akikről később kiderül, hogy a papa nevelőszülei. A történet végén tehát ez a mozaikkocka is helyére kerül. Addigra Verában lassan összeáll a kép, és azt is megérti, mit jelent a családi

szeretet és összetartozás.

Ez menti meg Sárihoz fűződő barátságát is. Szoros kapcsolatuk megbicsaklik Józefen, hiszen titokban Sári is szerelmes a fiúba, és mérhetetlenül féltékeny Verára. Az író nagyon hitelesen jeleníti meg, hogy a serdülőkorban milyen ádáz összeveszés, „engesztelhetetlen gyűlölet” és gáncsoskodás alakulhat ki egy-egy ellentétből. Sári és Vera kölcsönösen bántják egymást, és igyekeznek maguk mellé állítani az osztálytársakat. Kettejük vihara rávilágít, hogyan zajlanak az iskolai zaklatások, ami a regény közös feldolgozása során fontos tanulság lehet a diákok számára. Ugyanakkor fel is oldódik kettejük ellentéte. Vera akkor már kezdi megsajnálni Sárit, amikor rájön, hogy ő is szereti Józefet, de még erősebb szánalom ébred benne, amikor felismeri, hogy Sári néni Józef apjával csalja meg Béla bácsit. A két lány kiskamaszkori szélsőséges érzelmei hamar megfordulnak, és a történet végén már Sári segíti Verát. Érdekes megfigyelni, hogy kettejük családi viszonyai pont ellentétesek vérségi kötelékeikkel: az örökbefogadott Verát szívből jövő meleg szeretettel veszik körül szülei, míg Sárival sokkal kevésbé törődik anyja és apja, pedig ők vér szerinti szülők. Kapcsolataikban ugyanaz a szemlélet tükröződik, amely a regény egészét áthatja: a család nem feltétlenül szó szoros értelemben vett vérrokonságon alapul, hanem a szeretet tudatos választásán, a testvériség érzésén. Ezt felismerve Sári

maga súgja Verának a történet végén: „Mi akkor most igazi rokonok vagyunk?“, majd rögtön válaszol is, „Azok vagyunk“. Az emberek közötti rokonság és a testvéri szeretet erejének felismerését támasztja alá az is, hogy a regény cselekménye karácsonykor zárul. Nem szirupos, idilli ünnepi képpel, hanem a szorongások és megbocsátások között felsejlő rend reményével. Az újonnan megismert nagypapa halála a családi érzés újjászületését, a karácsonyi megbékélést is elhozza.

„... meggyógyul az én lelkem”

A regény egyik érdekes jelenete, amikor advent negyedik vasárnapján a mama elviszi Verát a templomba. A mama katolikus neveltetésére korábban is utalt az elbeszélő. Hívő családból származott, de a papa nem szereti, ha ez előkerül. Nem véletlen, hogy Oravecz nagyi is csak akkor olvasott fel a kislánynak a képes Bibliából, ha a papa nem látta. A mama gyakran emlegette Verának, „hogyműni kell” és hogy „mindent eligazít a Jóisten”, ami keresztény szemléletét tükrözi. Bár vallásgyakorlata aligha volt rendszeres, hite nyilvánvaló, amit a Vera iránti feltétlen szeretete és a családi béke is jelez. Vera nevelése során is hangsúlyt helyez a lelkiismeretre. A kislány gyakran tűnődik lelkiismereti kérdéseken, és pontosan érzi, mi helyes és mi helytelen. Miután például ellopta Sári dresszét, és a papa „elsikálta” az ügyet Géza bácsival, az edzővel, Vera arra gondol, „inkább kapott volna még egy igazgatói intőt vagy méltó büntetést”. Gyötri a bűntudat akkor is, amikor Béla bácsi a felesége hűtlenségére gyanakszik, hiszen „ő szólt Béla bácsinak, ő hívta fel rá a figyelmét, hogy a feleségének kócos a haja, és persze attól még lehet, hogy Béla bácsi szereti a feleségét, de ő volt az áruló, a spicli, ő tehet róla, hogy most Béla bácsi a papával kiabál, és erről az egészből, aminek ki tudja, mi lesz a vége”. Vera tiszta erkölcsi világát nem rontja meg a kamaszodás, hiszen hibáit, bűneit pontosan értékeli és

bánja. A templom azonban idegen számára. Egyszer Oravecz nagyiék elvitték, de Verát rettenetesen zavarta, hogy nem tudta, mit kell csinálni, mit kell válaszolni. Amikor ezen az adventi vasárnapon a mama elhívja magával, mégis szó nélkül megy vele, pedig Szegeden még sohasem járt egyik templomban sem. Vera nem tudja, mi az advent, amiről a pap bácsi mesél, de boldog, mert maga mögött meghallja Józef hangját, aki viszont otthonosan vesz részt a misén. A lány tisztán hallja, amint kimondja: „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak egy szóval mondd, és meggyógyul az én lelkem.” Az elhangzott mondat és a kegyelem fontos szerepet kap a regényben. Bár Józef még aznap felkeresi Verát, és hazautazása előtt kimondja neki az igazságot szüleiről, az ezt követő lelki szenvedés után végül kiengesztelődéssel zárul a történet. Az adventi várakozás beteljesül.

A szeretetet a nagyszülők is közvetítik a regényben. Oravecz nagyiék, a mama szülei távol, a Bükkben, Szirmabesenyőn laknak, majdnem egy teljes napba telik eljutni hozzájuk, de újra meg újra kiderül, hogy mégis jelen vannak a kislány életében. Mindig szeretettel küldenek neki ajándékokat, tőle származnak a legszebb ruhái, amelyeket ők is kivételes helyekről (Amerikából, Kassáról) szereztek be. Szeretetük nyilvánvaló. A Tátrai nagyszülőkről semmit nem lehet tudni, csak annyit, hogy régen meghaltak. Aztán fokozatosan kiderül, hogy az az

öreg házaspár, amelyikkel Vera a regény elején találkozik, valójában a papa és Béla bácsi nevelőszülei. Az ő családjuk fokozatosan kirajzolódó mozaikképének háttérében a magyar múlt is fölsejlik. A papa és Béla bácsi testvérek. Azzá váltak, mert szüleik a zsidóüldözés idején bíztak rá őket egy bátor házaspárra, akik aztán testvérként és saját gyerekeiként nevelték fel őket. Olyannyira megszerették a két fiút, hogy már szorongtak, hátha a szülők esetleg visszatérnek a lágerből. Ez a kimondatlan félelem derül ki a papa számára, amikor a mama elvetélt, és emiatt nem beszélt utána szüleivel tíz évig. A papa nem hívó, ami beleillik a nyolcvanas évek világába, amelyben ő ráadásul katonaként szolgál, de a vallással szembeni ellenérzéseit alighanem az is táplálta, hogy az „Örökkévaló” nem akadályozta meg szülei halálát. Zsidó múltjának jele a koromfekete haja, elől és oldalt göndör fürtökkel. Mindezt ugyanakkor Vera nézőpontjából mutatja be az elbeszélő. Nem zsidóságról beszél, amit a kislány nem értene, hanem olyan jeleket mutat be, amelyek számára megragadhatóak, az olvasó pedig pontosan tudja azonosítani. Így például a papa Verának „valami vonatról beszél, ha jól érti, az újszegedi téglagyárat emlegeti”, majd a vér szerinti szüleiről mondja, „tudja, hogy azok akkor csak így tudták megmenteni, és bár ő először nem értette, miért csinálják ezt, és neki ez elmondhatatlanul fájt, de az élet bonyolultabb, mint ahogy egy gyerek látja”. A „hála az

Örökkévalónak” kifejezés is egyértelmű utalás, és érzékelhetően különbözik a mama „Jóisten” szóhasználatától. A papa Józeftől is a „felmenőiről” érdeklődik, amit a lengyel fiú egyáltalán nem is ért. A gondolat nincs befejezve, a papa szerint „nem érdekes”, és az olvasó is csak később érti meg, miért volt mégis „érdekes” számára. A fiú katolikus volta is később derül csak ki.

A papa szüleiről és nevelőszüleiről lassan összeálló történetben ugyanúgy fontos szerepet kap a szeretet, mint az Oravecز nagyszülőkében. A nevelőszülők féltő szeretettel nevelik a két örökbefogadott gyereket, akik sajátjaik lettek. A papa elfordul tőlük, amikor megtudja, hogy aggódtak, hátha visszatérnek a vér szerint szülők, és tíz évig tartja a haragot. Ignác tata halála azonban megtöri, és kétségbeesetten vádolja magát: „Bocsánatot sem tudtam kérni”. Végül a mama és Vera szeretete ad neki erőt, amikor a kétségbeesett Béla bácsinak azt állítják, kibékült a nevelőapjával, így ő is megnyugodhat. A nagymama tudja, hogy nem igaz, de ő is a szeretet fontosságát emeli ki: „Az a fontos, hogy szeressétek...”, nyögi ki a nagyit, Sári felnéz rá, bólogat, még mindig nem törölte meg az orrát, „hát hiszen csak”, próbálja folytatni a nagyit, aztán váratlanul azt mondja, „egymást”. A kiengesztelődés itt következik be. Sári és Vera is végleg megbékél, és a családi béke is helyreáll.

A regény világa és elbeszélésmódja

Grecsó regénye nemcsak rokonszenves értékrendjével, fordulatos cselekményével és elgondolkodtató kérdésfelvetéseivel hat. Szerkesztése, élénk helyszín- és jellemrajzai, valamint a gyerek- és felnőttvilág eltérő látásmódját megvilágító mondatai egyaránt a hitelességet szolgálják. Az olvasó otthon érzi magát ebben a világban, és könnyen azonosul a főszereplő Verával.

Az 1980-ban játszódó történet tere Szeged. Aki ismeri a várost, azonnal belehelyezkedhet a regény világába, hiszen minden emblemikus helyszín és kép megjelenik benne: a Tisza, a villamos, a Hősök kapuja (a könyv címlapját ez illusztrálja), a Széchenyi és a Dugonics tér, a Vértanúk tere, a Honvéd edzőtelep, a múzeum és Szeged sok más ismert része, melyek együtt mind otthonosságot sugallnak. Szeged mellett kiemelt szerepet kap a regényben egy lengyel helység, Tarnowskie Góry, amely József elbeszélése alapján sokkal szebb, idillibb világ, „a világ legszebb városa”. Alatta hatalmas tó, amelyen csónakázva „mindenről el lehet feledkezni”, és az egy „másik világ, és abban a másik világban tényleg jó”. A történet végén Vera azonban felismeri, hogy Józsefben valójában a honvágy szépítette meg azt a várost, mert a lakásukban talált képeslap tanúsága szerint csak szűk barlang, alacsony, keskeny, nyomasztó falak és bányák szűkös kürtőjét idéző

karcolásokkal teli kőfalak találhatók ott. Szeged barátságos terei ezzel szemben valóban szerethető közeget jelentenek Vera számára.

A nyolcvanas év jellegzetes tárgyaira és jelenségeire is ráismer a mű e kort megélt olvasója. Az utakon Trabantok és Daciák, CB rádiós taxik, az embereken a Vörös Október Ruhagyár minőségi termékei, kezükben Szeged nagyáruházak sárga nejlonzatyor, otthonukban recseg a Sokol rádió, az asztalon pedig ott áll a meggyes Márka és a vaníliás karikás doboz. A jobb módúak farmernadrágot hordanak, amelyet fizetésnapkor vettek Szabadkán, majd a busz ülése alá dugva hozták át a határon. Az igazán tehetősek, mint Sáriék, a dollárboltban is be tudnak szerezni márkás termékeket, akár eredeti Levi's nadrágot is. Ezek között a díszletek között zajlanak az események, amelyek gyakran fordított sorrendben jelennek meg a műben.

A tizenhat fejezetből álló regény többnyire lineárisan beszéli el Vera életének fordulatait, de olykor teret ad Vera érzékelésének, utólagos értelmezésének. Ahogy a teljes kép is mozaikkockákból alakul ki, úgy Vera is olykor később gondol vissza egy-egy történetre, és utólag próbálja megérteni és belehelyezni azt az időkövet saját emlékeinek sorába. Ilyen fordított sorrendű elbeszélés például az iskolakerülésről szóló rész, amely Sári

kegyetlen mondatának („Neked a mamád nem is a mamád.”) következménye. Az eseményeket itt azonban nem sorrendben mondja el az elbeszélő, hanem az azokat értelmezni akaró Vera nézőpontjának megfelelően, amely szerint „a dolgok egymásból következnek, mintha dominók dőlnének el hosszú, egyenes sorban”.

A regény egyik legjellegzetesebb eszköze ez a végig érvényesülő nézőpont. Már a történet kezdetén is Vera látásmódja szabja meg a szereplők elnevezését – Jakub bácsi, Sári néni stb. – és a vendégségben lévő felnőttek jellemzését. A kislány például még „nem látta ilyennek” a meglehetősen kaptos papát, vagy észrevette, „hogya a mama dühös”. A felnőtteket később is az ő gyerekszemével láttatja az író. Megfigyeli gyarlóságaikat, hamisságaikat, például ahogy az edző, Géza bácsi próbálja oldalról átfésült tincsekkel leplezni kopaszodását, vagy amikor Sári néni Jakub bácsival csalja meg férjét. Megfordul a fejében, „mennyi minden gyomorforgató dolgot csinálhatnak a felnőttek, amiről ő nem tud, és utána nem látszik rajtuk az égvilágon semmi”. A felnőttek állításai is az ő szűrőjén át egyszerűsödnek véleménynyé. A papa szerint például „valódi kincs”, hogy van egy kis udvaruk, „de Vera szerint nem annyira. A felnőttek mindig azt szajkózzák, hogy sokat játszhat kint az udvaron, de a papa folyton elfelejti lekaszálni a fűvet, ezért Vera egyáltalán nem játszhat sokat odakint.” Mindezek Vera gondolatait, belső

monológjait helyezik előtérbe, de mögöttük megbújik az egyes szám harmadik személyű elbeszélő is, aki ezek kiemelésével saját szemléletmódját és értékrendjét tárja az olvasó elé. Ez a kettős elbeszélői helyzet egyszerre teremt lehetőséget a gyerek- és a felnőttvilág megrajzolására.

A többféleség nem csupán a nézőpontokban érvényesül, hanem a nyelvben is. A regény külön érdekessége, ahogy szereplőikhez sajátos nyelvi fordulatokat kapcsol. A lengyel József például nem ért mindent, és ha nagyon mérges, lengyelül kiabál az iskolában. Vera az Oravecz vonalról több nyelvjárási kifejezést örökölt, amelyeket a mama tudatosan örökít át. Haját például foncsikba fonják, a túrógombóchoz cimetes-cukros tejfölt esznek, a csukló ember hukkant, és Vera egész kis szótárban összegzi, hogy a matrica levonó, a hegyező faragó, a szotyola makuka, a kapucni süsü, a talicska pedig furik néven szerepel a nagyiék vidékén. A papa szókincsében is van egyéni jellemző: ő például a süteményt mindig „tésztának” nevezi.

A regény lezárásában is sajátos többféleséget, értelmezési lehetőséget figyelhetünk meg. A cselekményben többször visszatér Vera rémálma, amelynek szimbolikus középpontja egy egyre sebesebben forgó bölcső. Hamar kiderül, ez a bölcső egy régi, másfél éves kori emlékéhez kapcsolódik, amelyre a mama szerint nem is emlékezhet. Nyilvánvalóan az örökbefogadása előtti

élete jelképe, és a hozzá kapcsolódó félelmek, szorongások kifejezője. „A rettenetes”. Vera később is fél attól, hogy egyedül marad, és szülei elhagyják, de a regény végén a szimbolikus bölcső forgása is elviselhetővé válik számára: „olyan sokáig forog lassan, hogy már elhiszi, hogy nem fog kegyetlenül felgyorsulni”. Ez az utolsó álom a megbékélés utolsó eseményeit is megkérdőjelezi, vajon mindaz álom volt-e vagy valóság, de azt is kifejezi, hogy van lehetőség a megnyugvásra.

A regény feldolgozásának lehetőségei

GreCsó Krisztián könyvét mindenképpen érdemes megismertetnünk diákjainkkal. Jól köthető a felnőtté válásról, beavatásról szóló, korábban megismert művekhez, és sokféle elbeszélési módszer vizsgálatára kínál lehetőséget. Az előzőek alapján megfigyelhetjük a kamaszkodás problémáit, a szerelem, a barátság és a családi lét kérdéseit, értékrendeket vagy a vallási gyökerek és a hit egyes vonatkozásait. Vizsgálhatjuk a gyerek és felnőtt nézőpontok érvényesülését, és ezek nyelvi kifejezőmódjait. Fordíthatunk figyelmet a mű jól kiismerhető terére és idejére és többféle szerkesztési eljárására. Megvitathatjuk, milyen következményekhez vezethet az elhallgatott múlt, akár egyéni, akár történelmi összefüggésekben, és beszélgethetünk az örökbefogadás kérdéseiről is. Mindezekon kívül érdemes felfedezni, hogyan kapcsolódik a mű GreCsó saját élettörténetéhez és más regényeihez. A Vera ugyanis vitán felül megismerésre érdemes kortárs regény.

Hogyan lehet közel vinni a mai irodalmat a diákokhoz?
Mona Krisztina tanulmánykötete tanórai tapasztalatokon keresztül mutatja meg, miként válhatnak a kortárs művek az értelmezés, a vita és a személyes megszólítottság forrásává.

A kötet olyan kérdésekre keresi a választ, mint hogy miként tanítható Krasznahorkai László prózája, hol húzódik a határ a dalszöveg és az irodalom között, hogyan kapcsolható össze az olvasás a diákok saját élményeivel, és milyen új lehetőségeket kínál a versösvény, a versfilm vagy éppen az emlékezet témája az irodalomórán.

A kortárs irodalom a magyartanításban nem kész recepteket ad, hanem valódi tanórai helyzetekből, diákreakciókból és pedagógiai tapasztalatokból kiindulva segíti a magyartanárokat, a pedagógusjelölteket és minden érdeklődő olvasót abban, hogy a kortárs irodalom élő, megszólító és gondolkodásra ösztönző tapasztalattá váljon.

A sorozat első kötete azt mutatja meg, hogy az irodalomtanítás akkor a legerősebb, amikor a szöveg, a diák és a tanár valódi párbeszédbe kerül egymással.

Mona Krisztina

Az irodalom arra tanít,
hogy más szemével is
láthatjuk a világot,
és saját szavainkkal
mondhatjuk el.

ISBN 978-615-6758-01-7

9 786156 758017 >

H
HÁTTÉRGYÁR

AI-val készült borító

